

EKONOMİK BÜYÜME İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ :

AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

Elnur BAYRAMOV

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir 2023

**EKONOMİK BÜYÜME İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ :
AZERBAYCAN ÖRNEĞİ**

Elnur BAYRAMOV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof.Dr. Ethem ESEN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

.....'nın “.....
.....” başlıklı
tezi .../.../20.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Anadolu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği”nin ilgili maddeleri uyarınca,
..... Anabilim/Anasanat dalında
YüksekLisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi
olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	:	.....
Üye	:	.....
Üye	:	.....
Üye	:	..
Üye	:	.....
Üye	:	..
		.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

EKONOMİK BÜYÜME İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ : AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

Elnur BAYRAMOV

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2023

Danışman: Prof.Dr. Ethem ESEN

Bu çalışmada Azerbaycan ekonomisinde ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Azerbaycan ekonomisi için 1995-2021 dönem verileri kullanılarak zaman serisi analizi yapılmıştır. Çalışmada yapılan Johansen eşbütünleşme analiz sonucuna göre, değişkenler arasında uzun dönemli anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Azerbaycan ekonomisinde söz konusu dönemde gelir dağılımını ölçmek için kullanılan Gini katsayısından ekonomik büyümeye doğru ve işsizlikten Gini katsayısına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemek için etki-tepki fonksiyonları incelenmiş ve son olarak varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Azerbaycan ekonomisinde ekonomik büyüme istikrarlı bir şekilde arttığında gelir dağılımı belirli ölçüde etkilenmektedir. Bu sebeple ekonomik büyüme sağlanırken adaletli bir gelir dağılımının oluşması için uygun ekonomik politikaların düzenlenmesi ve bu politikaların etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik büyüme, Gelir dağılımı, Azerbaycan, Johansen eşbütünleşme, Granger nedensellik

ABSTRACT

RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND INCOME DISTRIBUTION: AZERBAIJAN CASE

Elnur BAYRAMOV

Department of Economics

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, June 2023

Supervisor: Prof.Dr. Ethem ESEN

In this study, the relationship between economic growth and income distribution in the Azerbaijan economy was examined. For the Azerbaijan economy, time series analysis was used by using the data for the period 1995-2021. According to the results of the Johansen cointegration analysis conducted in the study, a long-term significant relationship was found between the variables. Granger causality test was used to examine the causal relationship between the variables. According to the results obtained, a one-way causality relationship was determined from the GINI coefficient, which was used to measure the income distribution in the Azerbaijan economy, to economic growth and from unemployment to the GINI coefficient. In order to examine the interrelationships between economic growth and income distribution, impulse-response functions were examined and finally variance decomposition analysis was performed. According to the results obtained, income distribution is affected to a certain extent when the economic growth in the Azerbaijani economy increases steadily. For this reason, it is necessary to organize appropriate economic policies and implement these policies effectively in order to ensure a fair income distribution while achieving economic growth.

Keywords: Economic growth, Income distribution, Azerbaijan, Johansen cointegration, Granger causality

TEŞEKKÜR

Tezimde bana yön gösteren, her aşamasında ilgi ve desteğini eksik etmeyen değerli danışmanım ve hocam Prof.Dr. Ethem Esen’e akademik hayatımın en önemli adımı sayılacak olan Lisansüstü/Yüksek Lisans tez çalışmamdan dolayı minnettarım.

Hayatım boyunca her anımda yanımda olan, maddi ve manevi olarak beni destekleyen anneme, babama ve İkinci Karabağ savaşı gazisi abime ve arkadaşlarım Mərdan ve Turan’a teşekkürü borç bilirim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

(İmza)

.....

(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ	x
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI	3
1.1. Gelir Dağılımı Kavramı	5
1.2. Gelir Dağılımı Türleri	6
1.2.1. Kişisel gelir dağılımı	7
1.2.2. Fonksiyonel gelir dağılımı	8
1.2.3. Sektörel gelir dağılımı.....	9
1.2.4. Bölgesel gelir dağılımı	10
1.2.5. Birincil gelir dağılımı	10
1.2.6. İkincil gelir dağılımı.....	11
1.3. Gelir Dağılımı Ölçüm Metotları	11
1.3.1. Lorenz eğrisi	11
1.3.2. Gini katsayısı.....	13
1.3.3. Yüzde paylar analizi	14
1.3.4. Kuznetz katsayısı (Ters U Hipotezi).....	15
1.3.5. Pareto katsayısı	16
1.3.6. Atkinson katsayısı.....	17
1.4. Gelir Dağılımı Teorileri	17
1.4.1. Fizyokratların gelir dağılımı yaklaşımı	18

1.4.2. Klasik iktisatta gelir dağılımı	19
1.4.3 Marx'ın gelir dağılımı teorisi	22
1.4.4. Neo-klasik gelir dağılımı.....	23
1.4.5. Keynesyen gelir dağılımı	23
1.4.6. Monetarist gelir dağılımı	24

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK BÜYÜME	26
2.1. Ekonomik Büyüme Tanımı.....	26
2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	27
2.2.1. Beşerî sermaye	27
2.2.2. Fiziki sermaye	28
2.2.3. İnovasyon ve AR-GE	29
2.2.4. Ticari açıklık.....	30
2.2.5. Doğrudan yabancı sermaye	31
2.2.6. Sosyo kültürel faktörler.....	32
2.2.7. Demografik yapı	33
2.3. Ekonomik Büyüme Modelleri.....	34
2.3.1. Ekonomik büyüme modellerinin tarihsel gelişimi	34
2.3.2. Klasik büyüme modeli	35
2.3.3. Marx büyüme modeli.....	39
2.3.4. Harrod-domar büyüme modeli	40
2.3.5. İçsel büyüme modeli	42
2.3.6. Schumpeter'in büyüme modeli	47
2.4. Ekonomik Büyüme Gelir Dağılımı İlişkisi Kapsamında Kapsayıcı Büyüme.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMİK BÜYÜME İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ:	51
AZERBAYCAN ÖRNEĞİ	51
3.1. Literatür	51
3.2 Veri Seti ve Model.....	54
3.3. Verilerin Grafik İncelemesi	55
3.4. Birim Kök Testleri	56
3.5. Eşbütünleşme Analizi.....	58

3.6. Hata Düzeltme Modeli	59
3.7. Granger Nedensellik Testi	60
3.8. Etki-Tepki Fonksiyonları.....	61
3.9. Varyans Ayırıştırması.....	62
SONUÇ	66
KAYNAKÇA.....	70

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler	54
Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları	57
Tablo 3. Değişkenlerin Birinci Farkları için ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları.....	57
Tablo 4. Johansen Eşbütünleşme Analiz Sonuçları.....	58
Tablo 5. Granger Nedensellik Test Sonuçları	60
Tablo 6. GINI Katsayısı için Varyans Ayırıştırma Analiz Sonuçları.....	63
Tablo 7. UNEMP için Varyans Ayırıştırma Analiz Sonuçları	64
Tablo 8. GSYİH için Varyans Ayırıştırma Analiz Sonuçları	64

GRAFİKLER DİZİNİ

Sayfa

Grafik 1. Değişkenlerin Düzey Değerlerinin Grafikleri.....	55
Grafik 2. Değişkenlerin Birinci Farklarının Grafikleri	56
Grafik 3. Etki-Tepki Fonskiyonları.....	62

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1. Lorenz eğrisi	12
Şekil 2. Lorenz Baskın	13
Şekil 3. Pareto Gelir Dağılımı	16

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADF	: Augmented Dickey Fuller
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PP	: Phillips Perron
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	: Vector Autoregressive
VECM	: Vector Error Correction Model

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, bir ülkenin ekonomik faaliyetlerinin belli bir dönemdeki toplam değerinin artmasıdır. Genellikle bir yıllık süre içinde ölçülen gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) gibi göstergelerle ifade edilir. Ekonomik Büyüme; üretim faaliyetleri, tüketim, yatırım, dış ticaret ve istihdam gibi makroekonomik göstergelerde artışa yol açabilir. Ekonomik büyümenin pek çok faydası vardır. Bunlar arasında işsizliğin azalması, gelir düzeylerinin yükselmesi, yatırım fırsatlarının artması ve sosyal programların finanse edilebilmesi sayılabilir. Aynı zamanda, ekonomik büyüme, araştırma ve geliştirme gibi inovasyon faaliyetlerini teşvik edebilir, teknolojik ilerlemeleri hızlandırabilir ve bir ülkenin rekabet gücünü artırabilir. Ancak, ekonomik büyüme bazı olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Örneğin, hızlı büyüme kaynakların tükenmesine, çevre kirliliğine ve doğal kaynakların aşırı tüketilmesine yol açabilir. Ayrıca, ekonomik büyümenin yalnızca belirli bir kesime yarar sağlaması ve gelir dağılımındaki eşitsizliği artırması da olasıdır.

Ekonomik büyüme, ülke ekonomisindeki çeşitli faktörlerin etkisi altındadır. Bunlar arasında üretim teknolojilerindeki gelişmeler, yatırım ortamı, tüketim harcamaları ve dış ticaret faaliyetleri gibi faktörler yer almaktadır. Ekonomik politikaların, özellikle de maliye politikaları ve para politikaları gibi makroekonomik politikaların da ekonomik büyümeye etkisi bulunmaktadır.

Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki karmaşık ve tartışmalıdır. Bir yandan ekonomik büyümenin, bir ülkenin genel refahını artırması ve gelir düzeyini yükseltmesi beklenirken, öte yandan büyümenin gelir dağılımını nasıl etkilediği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmalar, ekonomik büyümenin gelir dağılımı eşitsizliğini artırabileceğini göstermektedir. Bu durum, ekonomik büyümenin özellikle zenginlerin gelirlerini artırması ve fakirlerin gelirlerini azaltması sonucunda ortaya çıkabilir. Bunun nedeni, büyümenin genellikle belli bir sektöre veya bölgeye odaklanması ve diğer sektörlerin veya bölgelerin geri kalmaya devam etmesidir. Diğer araştırmalar ise ekonomik büyümenin gelir dağılımını düzeltebileceğini öne sürmektedir. Bu durum, ekonomik büyümenin yeni iş imkanları yaratması ve bu sayede fakir kesimlerin de gelirlerini artırması

sonucunda ortaya çıkabilir. Ayrıca, ekonomik büyüme sayesinde vergi gelirleri de artabilir ve bu gelirler, sosyal programlar aracılığıyla fakir kesimlere aktarılabilir.

Sonuç olarak, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki net değildir ve farklı faktörlerin etkisi altındadır. Ancak, birçok araştırma, gelir dağılımını daha adil hale getirmek için sosyal politikaların ve eşitlikçi ekonomik politikaların uygulanmasının önemini vurgulamaktadır.

Çalışmada Azerbaycan ekonomisinde ekonomik büyüme ile gelir dağılımı ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla ilk bölümde, gelir dağılımı kavramı üzerinde durulmuş ve gelir dağılımını etkileyen faktörler açıklanmıştır. İkinci bölümde, ekonomik büyüme ele alınmıştır. Bu bölümde ekonomik büyümenin belirleyicileri ve ekonomik büyüme modelleri açıklanmıştır. Son bölümde ise Azerbaycan ekonomisinde ekonomik büyüme ile gelir dağılımı ilişkisi ampirik düzeyde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımı, genel olarak; belirli bir dönemde bir ekonomide üretilen gelirin bireyler, sosyal gruplar ve üretim faktörleri arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Literatürde gelir dağılımının çeşitli tanımları bulunmaktadır.

Gelir dağılımı, bir ekonominin toplam gelirinin ekonomideki bireyler arasındaki dağılım oranı olarak ifade edilebilir. Bir ekonominin refahı, zenginliği ile değil, gelir dağılımı ile ölçülmektedir. Gerçek anlamda, sabit ve zaman içinde yenilenebilir olmak kaydıyla gelirden söz edilmelidir (Özbilen, 1999, s. 373).

Gelir dağılımı, gelir eşitsizliği ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasındaki ilişkiyi, zengin ve fakir arasındaki gelir farkının zaman içinde değişimini, gelir eşitsizliğindeki değişimin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkisini ve kaynakların dağılımını göstermektedir (Kubar, 2011).

Bir ülkedeki gelir dağılımı aşağıdaki faktörlere bağlıdır (Yumuşak ve Bilen, 2008):

- Gelir ve gelir yaratıcı değerlerin dağılımı (meslek, arsa, sermaye gibi),
- Eğitim, sağlık ve barınma gibi kamu mal ve hizmetlerinin temini ve dağılımı,
- Hem kamu hem de özel transfer ödemelerinin tutarı ve yönetimi,
- Vergi sistemi işleyişi.

Kuznets, gelir dağılımını etkileyen faktörlerden hareketle, eğitim seviyesinin yükseltilmesinin kişisel gelirin daha adil dağılımının sağlanmasında ve bu konuda siyasi bir duruş oluşturulmasında etkili olacağına inanmaktadır. Neoklasik görüş ise işgücünün ortalama eğitim düzeyinin artmasının gelir eşitsizliğinin azalmasına yol açacağını savunmaktadır (Martin, 1992, s. 352).

Gelir dağılımını tartışmak için bir kişiden ziyade, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu toplum ve toplumsal yapılanmalar hakkında konuşmak önemlidir. Gelir dağılımının bu sosyal özelliği, siyasi, demokratik ve sosyal alanları da içeren toplumu etkiler. Aslında, bu konu o kadar önemlidir ki, bu alanlarda kaydedilecek ilerlemeyi büyük ölçüde belirler. Bu nedenle, gelir dağılımının farklı türlerinin incelenmesi gereklidir.

Geçmişten günümüze kadar, insanlar hayatlarını devam ettirmek için üretici faaliyetlerde bulunmuşlar ve üretken faaliyetler sonucunda elde ettikleri miktarı belirli nesnel sosyal kurallara göre, üretken faaliyetlere katılanlar arasında bölüştürmüştür. Yapılan ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen kazançların kimler arasında paylaşılacağı yani dağılım sorunu gündeme gelmiştir.

Ürünlerin veya gelirlerin bireyler veya sosyal gruplar arasında nasıl dağıtılacağını belirleyen sosyal ilişkiler, dağılım ilişkileri olarak tanımlanmaktadır. Dağılım ilişkileri sonucunda kişi veya gruplara devredilen ürünlerden alınan paylara gelir dağılımı denilmektedir. Toplumda "gelir dağılımı", dağılım ilişkilerinin sonucu ve sayısal bir göstergesidir (Boratav, 1976, s. 8).

Toplumda, bazı insanların diğerlerinden daha fazla kazandığı gerçeğiyle birlikte, gelir dağılımını açıklamak ve eşitsizliğin nedenlerini araştırmak için ekonomistler teoriler geliştirmiştir (Miller, 1991, s. 804). Her ürünün bir parasal değeri olduğu ve belirli bir dönemde (bir yıl) toplumda üretilen ürün miktarının milli gelir olarak adlandırıldığı bilinmektedir (Boratav, 1976, s. 12).

Gelir, insan ve insan dışı varlıklardan elde edilen kazançlar toplamıdır. Temel olarak, insanlar kiraladıkları işgücü hizmetlerinden ücret şeklinde gelir elde etmektedirler. Dolayısıyla ücretler, insan varlığının kullanımının sonucudur. Bilindiği gibi dört üretim kaynağı vardır; emek, toprak, sermaye, girişimciler. Arazi sahibi bireyler gelir olarak kira almaktadırlar. Sermaye sahipleri ise faiz geliri elde etmektedirler. Girişimciler, girişimcilik yeteneklerinin bir sonucu olarak insan varlığının getirisinden yararlanırlar. Binalar, makineler, toprak, otomobiller ve evler gibi somut nesneler insan olmayan varlığı oluştururken, beceri, bilgi, inisiyatif ve yetenek sahibi insanlar, bir bütün olarak ulusun

sermaye stoku olan insan varlığını oluşturmaktadır. İnsanların refahındaki değişikliklerin çoğu, gelirlerindeki değişikliklerle ilgili olmaktadır (Miller, 1991, s. 808).

İktisatta bireyler veya kurumlar üretilen tüketim veya üretim araçlarından bir pay alabilmektedirler. Üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen çıktıların paylaşılması satın alma gücüne göre belirlenmektedir (Boratav, 1976, s. 16).

Bir piyasa sisteminde, gelir kaynak sahipleri arasında dağıtılmaktadır. Bu nedenle, daha değerli kaynaklara sahip olanlar genellikle daha yüksek gelirlere sahiptir. Piyasa sisteminin bir sonucu olarak, gelir dengesiz bir şekilde dağılır (Boyes ve Melvin, 1996, s. 883). Her ülkedeki piyasa sistemlerinde zengin ve fakir bireyler bulunmaktadır. Gelirin eşit olarak paylaşıldığı söylene de gerçekte gelir eşit olmayan bir şekilde dağıtılmaktadır. Gelir eşitsizliğinin derecesi ise ülkeden ülkeye farklılık gösterir.

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir süre, genellikle bir yıl boyunca üretilen mal ve hizmetlerin toplamı olan milli gelirin bireyler veya üretim faktörleri arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Gelir dağılımı çalışmalarının amacı, gelir farklılıklarını nedenleri ve sonuçları ile açıklamaktır. Bu sonuçların tespiti, ekonomik ve sosyal gelir dağılımının ülke ekonomisine etkisinin ölçülmesi açısından önemlidir (Şahin, 2006, s. 569).

Çalışmanın bu bölümünde gelir ve gelir dağılımı kavramları üzerinde durulacak, gelir dağılımının türleri, yöntemleri ve teorileri detaylı olarak anlatılacaktır.

1.1. Gelir Dağılımı Kavramı

Belirli bir süre, genellikle bir yıl boyunca ulusal ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamı milli geliri oluşturmaktadır. Hanehalkı veya bireyler bazında gelir, üretime yapılan katkılar karşılığında belirli bir dönemde alınan değerlerin toplamı olarak tanımlanabilmektedir (TÜİK, 2008, s. 50). Ekonomide dört üretim faktörünün ekonomideki payları olarak ücret, faiz, rant ve kâr toplamaları milli geliri göstermektedir. Milli gelir kavramı, üretim faktörlerinin ekonomideki payını göstermesi bakımından gelir dağılımı açısından önemlidir. Diğer bir tanıma göre ise gelir dağılımı, ekonomide belirli bir dönemde

yaratılan gelirin bireyler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasındaki dağılımını ifade etmektedir (DPT, 2001, s. 3).

Üretilen milli gelirden ekonomik birimlerin aldığı payın belirlenmesi oldukça önemlidir. Aynı zamanda gelir dağılımı, bir toplumun refah düzeyi ve gelişmişlik seviyesinin bir göstergesidir. Gelir dağılımının analizi, bir kişinin yaşadığı toplumun sosyal ve siyasi yapısını anlamak ve açıklamak için bir fırsat sunar. Gelir dağılımı, gelir eşitsizliği ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasındaki ilişkiyi, zengin ve fakir arasındaki gelir farkının zaman içinde nasıl değiştiğini, gelir eşitsizliğinin servet, sermaye birikimi, ekonomik büyüme ve kaynak dağılımı üzerindeki etkisini ortaya koyar (DPT, 2001, s. 3).

Son zamanlarda önemi artan bir konu olan gelir dağılımı, elde edilen gelir ile ekonomik gruplar arasında bir aktarım mekanizması işlevi görmektedir. Gelir dağılımı, sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilişkilidir ve gelir eşitsizliği, genel ekonomik eşitsizliğin önemli bir göstergesi olduğundan, farklı sosyal sistemlerde gelir dağılımına ilişkin bilgiler, sosyal adalet ve eşitlik kriterlerine göre incelenmektedir (TÜİK, 2008, s. 55).

Gelir dağılımının siyasi önemi, ekonomik öneminin yanı sıra, demokrasinin işleyişi açısından da vurgulanmalıdır. Bu noktada, demokrasinin doğru işleyebilmesi için gelir eşitliği temel bir koşuldur. Bir ülkedeki sosyal ve ekonomik karar alma süreçlerinde gelirin nasıl dağıldığını anlamak, sermaye birikimi ve toplumsal yapıyı iyileştirmek açısından büyük önem arz etmektedir (TÜİK, 2008, s. 56).

1.2. Gelir Dağılımı Türleri

Gelir dağılımı genellikle altı farklı kategori altında incelenmekte ve bu sınıflandırmalar gelir dağılımı türleri olarak adlandırılmaktadır. Bu kategoriler; kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, bölgesel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı, birincil gelir dağılımı ve ikincil gelir dağılımıdır. Ancak, fonksiyonel gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımı, bu türler arasında en önemli olanlardır.

1.2.1. Kişisel gelir dağılımı

Kişisel gelir dağılımı; gelirin küçük bireysel birimler arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Bu birimler; bireyler, aileler, tüketici birimleri olarak sıralanabilmektedir (Boratav, 1965, s. 19).

Kişisel gelir dağılımı, gelir ve servet arasında olan gelir veya servet dağılımını ifade etmektedir (Bronfenbrenner, 2007, s. 27). Kişisel gelir dağılımı, bireylerin ve hanelerin gelirlerini dikkate alarak belirlenmektedir. Bu tür dağılımda, gelirin elde edildiği kaynak veya yöntem değil, yalnızca belirli bir süre içinde bireylerin veya tüketici birimlerinin elde ettiği gelir göz önünde bulundurulmaktadır (Zaim, 1997, s. 478).

Öte yandan, kişisel gelir dağılımı belirlenmeden bilinemeyen kişiler arası gelir eşitsizliği, ekonomik adaletsizliğin önemli bir göstergesi olduğu ileri sürülmektedir. Ekonomik adaletsizlik sorunu ise sosyal adaletle ilgili konuların değerlendirilmesinde temel bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Boratav, 1965, s. 20). Kişisel gelir dağılımı, sosyal refahı ölçmek için önemli veriler sunmaktadır. Bu dağılımın daha iyi olması, ekonomik refahın da daha iyi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu dağılımın iyi olması, insanların fırsat eşitliğinden yararlandığını ve herkesin eğitim, sağlık, beslenme gibi fırsatlardan adil bir şekilde yararlandığını ifade etmektedir. Bu dağılım, sınıflar arası adaletin ve toplumsal barışın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, söz konusu gelir dağılımının bozuk olması, toplumsal sorunların önemli bir kaynağıdır.

Öte yandan, kişisel gelir ne kadar adil dağıtılsa, insanlar arasındaki eşitsizlik ve kişisel servetteki eşitsizliklerin o kadar ortadan kalkacağı tartışılmaktadır. Ayrıca sosyal yardımların yüksek gelirlilerden düşük gelirliye transfer edilmesinin sosyal faydaları ve dolayısıyla refahı artırdığı da ileri sürülmektedir (Ulusoy, 2006, s. 305).

Bir ülke ekonomisinde belirli bir zaman diliminde kişisel gelir dağılımının izlenmesi, gelir eşitsizliğinin değerlendirilmesi ve dolayısıyla vergi ve refah mevzuatının şekillendirilmesinde etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu durum, kişisel gelir dağılımının siyasi anlaşmazlıklara ve tartışmalara neden olabileceği ve çıkar grupları tarafından kullanılabileceği şeklinde görülmektedir. Aynı zamanda, ekonomik gelişme ve değişimin

adil bir perspektiften değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ülkeler arasındaki gelir eğitsizliğinin karęılařtırılması sırasında, farklı ülkeler ve sistemler hakkaniyet ve ekonomi açısından ele alınırken, kişisel gelir dağılımının önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Boratav, 1965, s. 21). Kişisel gelir dağılımı, ekonomik, sosyal ve politik kararların alınması ve uygulanmasında da önem taşımaktadır. Çünkü insanların refahı önemlidir ve mevcut ekonomik, sosyal ve politik koşullara en iyi şekilde uyumlu olarak sağlanmalıdır.

1.2.2. Fonksiyonel gelir dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir dönemde tüm gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, fonksiyonel gelir dağılımı, gelirin dört temel üretim faktörü (ücret, kira, faiz ve kâr) arasındaki dağılımını göstermektedir (Orhan ve Erdoğan, 2011, s. 163).

Fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin üretimde rol oynayan üretim faktörlerinin sayısına bölünerek farklı sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığını ortaya koymaktadır. Ancak, bu gelir dağılımı sosyal sınıflar arasında farklılık göstermeyebilmektedir. Bu nedenle, sosyal sınıfların milli gelir içindeki payları ayrıntılı olarak incelenemez. Toplumdaki sosyal sınıflar arasındaki farklar oldukça geniş ve karmaşıktır, bu nedenle özel bir sınıflandırmaya tabi tutulamazlar. Bu farklılık, küçük çiftçiler ile büyük çiftçiler, küçük ve büyük esnaflar, memurlar, tarım ve sanayi işçileri gibi ayrımları göz ardı etmekte ve toplumsal sınıfları homojen olarak kabul etmektedir (Özbilen, 1998, s. 377).

Fonksiyonel gelir dağılımı, ülke ekonomilerinin gelişme düzeyi hakkında bilgi sağlamaktadır. Örneğin, ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında, gelişmiş ülkelerde tarım sektörü milli gelirin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça, tarım sektöründeki istihdam oranı azalmakta ve çalışanların payı artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım sektörünün milli gelir içindeki payı önemli olmaya devam etmektedir, ancak çalışanların gelirleri göreceli olarak düşük kalmaktadır (Kurban, 2010, s. 63).

Günümüzde, bireylerin ücretleri ve kazançları farklılık göstermektedir. Aynı şekilde, tarım işçileriyle toprak sahiplerinin gelirleri de çeşitli düzeylerde olabilir. Fonksiyonel gelir dağılımına dayalı bir grupta, holding başkanının yüksek bir ücret almasına rağmen çalışan pozisyonunda olmasından dolayı sağlıklı bir durum ortaya çıkarabilir. Geçmişte çalışanlarla üst gelir grubu arasında net bir ayrım bulunmasına rağmen, fonksiyonel gelir dağılımı artık işlevselliğini ve etkinliğini kaybetmeye başlamıştır ve daha verimli sonuçlar doğurmamaktadır (Acar, 2015, s. 45).

1.2.3. Sektörel gelir dağılımı

Gelirin sektörlere göre dağılımı tarım, sanayi, hizmet, ticaret ve ekonominin diğer sektörlerinin milli gelir içindeki payını göstermektedir. Sektörel gelir dağılımı bir ülkenin sanayileşme sürecinde hangi sektörde olduğu ve küreselleşme sürecinde hangi sektöre odaklanması gerektiği konusunda uygulanması gereken ekonomi politikalarına ışık tutmaktadır (Uzunhasanoğlu, 2007, s. 3).

Ekonomide tarım, hizmet ve sanayi olmak üzere üç ana sektör vardır. Sektörel gelir dağılımı, bu üç ana sektörün bir ekonominin gayri safi milli hasılasına katkısının bir tahminidir. Diğer bir deyişle tarım, sanayi ve hizmetlerin milli gelir içindeki payı, uzun vadede izledikleri yol, toplumsal ürüne katkıları gibi ekonomik veriler devlet için bir göstergedir ve bu doğrultuda politik karar vermeyi mümkün kılmaktadır. Gelirin sektörlere göre dağılımının analizi, bir ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Azgelişmiş ülkelerin ekonomisi tarıma dayalı olduğundan tarım sektörünün milli gelir içindeki payı yüksektir. Gelişmiş ekonomilerde, ekonomi sanayileşmeyi tamamlamış ve bakım aşamasında olduğundan tarım sektörünün milli gelir içindeki payı küçüktür (Dinler, 2006, s. 296). Bu ülkelerde tarım sektörüyle birlikte önce sanayileşme olgusunun daha sonra ön plana çıkan hizmet olgusu görüldüğünden sanayi sektörünün payı da azalmıştır. Azerbaycan'da ise sanayileşme olgusu ile hizmet olgusunun bir arada yaşandığı, hatta bilgi çağında olması dikkate alındığında bile hizmet olgusunun sanayileşme olgusunun bir adım ilerisinde olduğu söylenebilmektedir. Buna rağmen hizmet olgusunun gelir dağılımında istihdamda olduğu kadar yoğun olmadığı ileri sürülmektedir. Azerbaycan planlanan

dönemde istikrarlı bir sanayileşme politikası izleyemediği için sanayi sektörünün istihdam yaratma şansının düşük olduğu ileri sürülmektedir. Bu dönemde sanayi sektörünün milli gelir içindeki payının, istihdamdaki payından daha fazla arttığı görülmektedir (Aslanoğlu, 2008, s. 43).

1.2.4. Bölgesel gelir dağılımı

Genel olarak bölgesel eşitsizlik; tarım, sanayi, ticaret, hizmet, iletişim, ulaşım, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler açısından bölgeler arasında büyük farklılıklar olmasını ifade etmektedir (Kuştepeli ve Halaç, 2004, s. 147). Bölgesel gelir dağılımı, ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanlar arasında milli gelirin dağılımıdır. Bu dağılım ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları yansıtmaktadır (DPT, 1994, s. 25). Milli gelir hiçbir ülkede farklı bölgeler arasında eşit olarak dağılmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde gelir dağılımında bölgeler arası eşitsizlik az da olsa mevcuttur. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bölgeler arası gelir dağılımındaki eşitsizlik fazladır (Türk, 1997, s. 313).

Ülkeler, iç yapılarına bağlı olarak farklı bölgelere ayrılmaktadır. Bu bölgeler, jeopolitik, iklimsel (tarımsal) veya ekonomik faktörlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bir ülkedeki nüfusun milli gelir içindeki payı, bölgesel gelir dağılımını yansıtmaktadır. Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin belirli bir bölgesinin veya bölgelerinin gelişmişlik düzeyini belirlemede yardımcı olmaktadır. Genel olarak, gelişmiş ülkelerde farklı bölgeler arasında gelir dağılımı benzerlik göstermektedir. Bu durum, gelirin her bölgede eşit şekilde dağıldığı anlamına gelmektedir. Ancak az gelişmiş ülkelerde durum farklıdır. Bir bölge daha gelişmiş olup gelir dağılımı daha adil iken, diğer bölgede gelir dağılımının oldukça dengesiz olduğu görülmektedir (Pehlivan, 2009).

1.2.5. Birincil gelir dağılımı

Birincil gelirin dağılımı, serbest piyasada üretim faktörlerinden elde edilen gelirin dağılımını içermektedir. Bu gelir dağılımı, çeşitli kurumsal faktörler ve piyasa aksaklıkları nedeniyle adil olmayabilmektedir. Devlet çeşitli nedenlerle piyasa ekonomisinin işleyişine

müdahale etmekte ve gelir dağılımına müdahale ederek gelir dağılımını adil hale getirmeye çalışmaktadır (Aktan ve Vural, 2002, s. 2).

1.2.6. İkincil gelir dağılımı

İkincil gelir dağılımı, gelirin yeniden dağıtılması olarak da bilinmektedir. Gelir dağılımının eşit olmadığı ülkelerde, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekebilmektedir. Bu durumda devlet, birincil gelir dağılımından kaynaklanan eşitsizliklere ikincil gelir dağılımı yoluyla müdahale edebilmektedir. Vergi politikası aracılığıyla, devlet yüksek gelire sahip bireylerden daha fazla vergi almayı tercih edebilmektedir. Bu yeni politikanın amacı, toplanan vergileri ülkedeki yoksullara yardım etmek amacıyla kullanmaktır (Aydın, 2013).

1.3. Gelir Dağılımı Ölçüm Metotları

Gelir dağılımının ölçülmesi ekonomi için önemli konulardan biridir. Bu nedenle gelir dağılımını ölçmek için birçok yöntem geliştirilmiştir. Ancak burada ölçülmekte olanın gelir dağılımının büyüklüğü olmadığı sorusunu da dikkate almak gerekmektedir. Söz konusu eylem, gelir dağılımında eşitlik ve eşitsizliği tanımlamaktır. Gelir dağılımını ölçmek için istatistiksel yöntemler kullanıldığından, gelir dağılımı istatistiksel bir sorun olarak görülebilmektedir. Ancak, sonuçlarına göre, yadsınamaz bir şekilde ekonomi alanındadır. Kullanılan ölçüm yöntemi, elde edilen sonuçların doğruluğu ve geçerliliği açısından önemliyken, elde edilen sonuçlar servet karşılaştırmaları, gelir dağılımının bölgesel ve dönemsel karşılaştırmaları, gelir dağılımının birbirine yakınlığı gibi araştırma konuları açısından önemlidir (Şen, 1973, s. 24).

1.3.1. Lorenz eğrisi

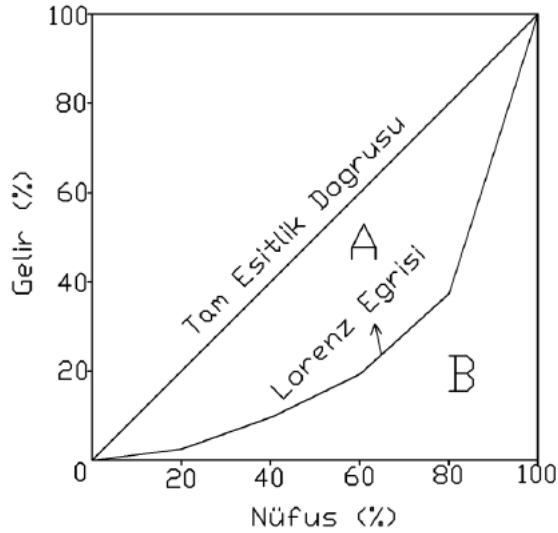
Yoğunlaştırma eğrisi, gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmek için kullanılmaktadır. İngilizce kitaplarındaki yoğunlaştırma eğrisine Lorenz eğrisi, Latin ülkelerinde ise Gini eğrisi denilmektedir. İki istatistikçi iktisatçı, Amerikalı Max Lorenz ve İtalyan Corrado Gini,

gelir dağılımı sorununu neredeyse aynı anda ve birbirinden ayrı tartışmışlardır (Başoğlu vd., 1999, s. 152).

Lorenz eğrisinde, toplum beş eşit gelir yüzdesine bölünmüştür. Bu yüzdeler dilimlere karşılık gelen paylar sayesinde Lorenz eğrisi oluşmaktadır. Lorenz eğrisi, gelir dağılımının eğrisel bir temsildir.

Lorenz eğrisi, yatay eksenle nüfusun kümülatif oranları ve dikey eksenle o nüfusun gelirlerinin kümülatif oranları ile gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren bir grafik. Eğri, bir ülkede kaç kişinin toplam gelirin yüzde kaçını aldığını göstermektedir. Gelir dağılımında eşitlik varsa, herkesin eşit gelir payı aldığını gösteren Lorenz eğrisine tam eşitlik doğrusu denilmektedir. Gelirler insanlar arasında eşit olarak dağıtılsa, Lorenz eğrisi, mutlak eşitlik çizgisine denk gelen 45 derecelik bir açıyla bir çizgi şeklini alacaktır. Lorenz eğrisinin mutlak eşitlik çizgisinden uzaklaşmaya başlaması ve daha da içi boş hale gelmesi, gelir dağılımında eşitsizliğin varlığına işaret etmektedir (DPT, 2007, s. 7).

Şekil 1. Lorenz eğrisi

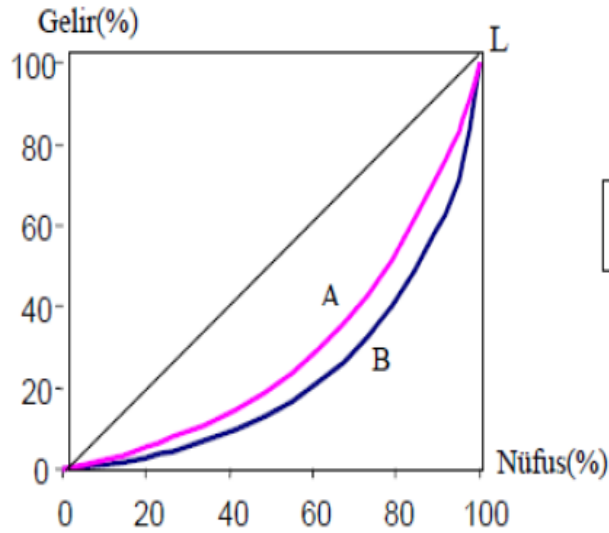
Kaynak: Ünsal, 2005

Şekil 1, dikey eksenle gelir yüzdelerini ve yatay eksenle nüfus yüzdelerini göstermektedir. 0 çizgisinden başlayan düz çizgi tam eşitlik çizgisidir. Tam eşitlik çizgisi altında, haneler eşit bir gelir payı alırlar. Tam eşitlik çizgisinin altındaki eğri Lorenz eğrisidir.

Lorenz eğrisi, gelir dağılımının adil bir şekilde gerçekleştiği tam eşitlik çizgisinden uzaklaştığında gelir dağılımındaki bozulmanın artacağı söylenebilmektedir. Lorenz eğrileri de karşılaştırılabilmektedir. Buna göre tam eşitlik doğrusundan en uzak olan Lorenz eğrisi gelir dağılımındaki en büyük eşitsizliği, tam eşitlik doğrusuna en yakın olan Lorenz eğrisi ise gelir dağılımındaki en az eşitsizliği gösterir. Ayrıca Lorenz eğrisi ile tam eşitlik doğrusu arasındaki eşitsizlik alanı kullanılarak Gini katsayısı hesaplanmaktadır (Taillard, 2011, s. 11).

Şekil 2, iki dağılım arasındaki "Lorenz baskın" durumu olarak adlandırılan bir konum farkını göstermektedir. Bu durumda, iki gelir dağılımını karşılaştırırken, birinci dağılımın Lorenz eğrisi, ikinci dağılımın Lorenz eğrisinden her noktada daha yuksekse, birinci dağılım daha eşitlikçi kabul edilmektedir. Şekilde A ile gösterilen birinci dağılım, B ile gösterilen ikinci dağılımın Lorenz eğrisinin her noktasının üzerinde olduğundan, B dağılımı A dağılımına "Lorenz baskın" olarak adlandırılmaktadır (Bozdağ ve Bozdağ, 2015).

Şekil 2. Lorenz Baskın

Kaynak: Bozdağ ve Bozdağ, 2015

1.3.2. Gini katsayısı

Gini katsayısı, gelir dağılımındaki eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek farklı gelir dağılımı gruplarının karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu katsayı, Lorenz eğrisi

altındaki üçgen alanın tam eşitlik doğrusu altındaki alanla oranı olarak hesaplanmakta ve gelir dağılımının eşitsizlik düzeyini göstermektedir (Bozdağ ve Bozdağ, 2013).

Gini katsayısını hesaplamak için aşağıdaki adımlar izlenebilmektedir:

- Verilerin sıralanması: Öncelikle, gelir dağılımına ilişkin veriler küçükten büyüğe doğru sıralanmaktadır.
- Kümülatif toplamların hesaplanması: Her bir gelir düzeyi için, o düzeydeki gelirin toplam gelir içindeki payı hesaplanmaktadır. Ardından, kümülatif toplamlar hesaplanır. Bu adımda, düzeylerin toplam sayısı "n" ve toplam gelir "T" olarak kabul edilmektedir.
- Lorenz eğrisinin çizilmesi: Kümülatif gelir paylarından ve kümülatif düzeylerin yüzdesinden oluşan bir Lorenz eğrisi çizilir. Yüzde 0'dan başlayarak yüzde 100'e kadar giden eğri, tamamen eşit bir dağılım için yüzde 45 derecelik bir açıyla çizilir.
- Gini katsayısının hesaplanması: Gini katsayısı, Lorenz eğrisinin yüzde 45 derecelik açı ile oluşan eşitlik çizgisine göre ne kadar uzakta olduğunu gösterir. Bu uzaklık, Lorenz eğrisi ile eşitlik çizgisi arasındaki alanın, Lorenz eğrisinin altındaki toplam alanın oranı olarak hesaplanır. Formül olarak:

$$\text{GINI} = (A) / (A + B)$$

Burada, A, Lorenz eğrisi ve eşitlik çizgisi arasındaki alanı, B ise Lorenz eğrisi altındaki toplam alanı temsil eder (Güven vd., 2016, s. 555).

1.3.3. Yüzde paylar analizi

Yüzde payları analizi, genellikle gelir eşitsizliğinin diğer ölçütlerinin en belirginini olarak görülmektedir. Hanehalkı geliri önce gelirlerin büyüklüğüne göre sıralanmakta ve daha sonra %20'lik beş eşit paya bölünmektedir. Bu kriter, her yüzde 20'lik gelir grubunun toplam gelir içindeki payı ile karşılaştırılabilmektedir (Karluk, 1997, s. 62).

Bu kriter kullanılarak yüzdelere dayalı tek parametrelili dağılımlar da elde edilebilmektedir. Bunun için çeyrekler kullanılabilmektedir (Akalın, 1986, s. 322):

$$\frac{M_3}{M_1}, \frac{M_3 - M_1}{M}, \frac{M_3 - M}{M - M_1}, \frac{M_3 - M}{M}, \frac{M - M_1}{M}$$

Burada, ilk çeyrek M_1 olmakta, medyan M ve üçüncü çeyrek M_3 'tür. Bu parametrik kriterler, hesaplamalarda kullanılan çeyreklerin dağılımındaki değişikliklerden ve hesaba katılmayan çeyreklerin dağılımlarındaki değişikliklerden etkilenmemektedir (Akalın, 1986, s. 322).

1.3.4. Kuznets katsayısı (Ters U Hipotezi)

Kuznets (1955), gelir dağılımındaki değişimleri analiz ederek, ekonomik büyüme ve ekonomik gelişme sürecinde tarım toplumundan endüstriyel topluma geçişin gelir dağılımı üzerindeki etkisini inceledi. Kuznets'in çalışmalarına göre, gelir eşitsizliği, kişi başına GSYİH'ye dayalı olarak ölçülen ekonomik büyüme sürecinde ters U şeklinde bir desen sergilemektedir. Bu desene göre, ekonomik kalkınmanın erken aşamalarında eşitsizlik artar ve belirli bir noktadan sonra azalır. Kuznets ayrıca tarım toplumlarının gelirinin, sanayi toplumlarına kıyasla daha düşük olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, sektörel dönüşümle birlikte gelir artarken gelir eşitsizliği de artmaktadır (Topuz ve Dağdemir, 2016).

Kuznets, sektörel farklılıkları özetleyen bir ölçüt geliştirerek, toplam çıktının sektörel yüzde dağılımı ve işgücünün sektörel yüzde dağılımına dayanmaktadır. Bu ölçüt, endüstri üretimi ile endüstri işgücü arasındaki farkların, her bir endüstrideki işgücü payına göre ağırlıklandırılan mutlak değerlerinin toplamını kullanarak, endüstri ürünleri arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Kuznets katsayısı, sektörel sınıflandırmada bir kriter olarak kullanılır. Bu katsayı 0 ile 1 arasında değer alır ve sadece iki sektörlü bir ekonomi için geçerlidir. Eğer katsayı ortalama ulusal ortalamaya eşitse, sıfır değerini alır. Eğer toplam çıktı bir endüstri tarafından yaratılıyorsa ve bu endüstrinin istihdamdaki payı son derece küçükse, katsayı bir olur (DPT, 1994).

Kuznets katsayısı aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

$$K = Y_i[(X_i/Y_i)-1]$$

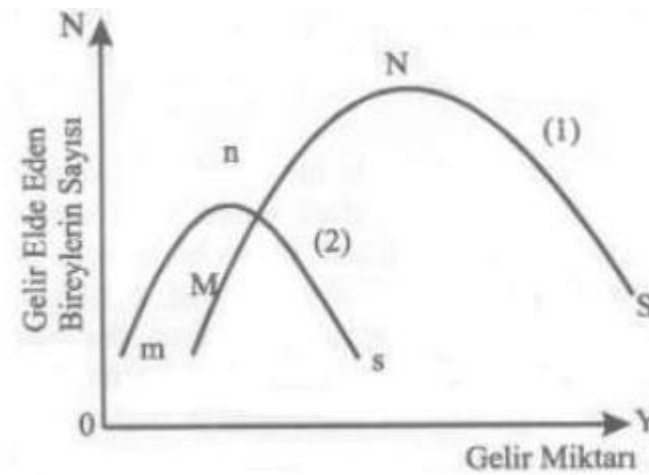
X_i : birinci sektörün payı

Y_i : birinci sektörün istihdamdaki payı

1.3.5. Pareto katsayısı

Pareto, bir toplumun milli gelir dağılımının piramit şeklinde olduğunu savunur. Bu fikir, Şekil 3'ten yola çıkarak açıklanabilir. Şekilde piramidin en üst kısmı, o toplumdaki birkaç ailenin en yüksek gelir düzeyini temsil etmektedir. Piramidin altına doğru indikçe, gelir düzeyi daha düşük grupları temsil etmektedir. Piramidin tabanı, en düşük gelir düzeyine sahip olan ve en fazla aileyi temsil eden kısımdır. Pareto'ya göre, bireyler arasında gelirin eşit olarak dağılmayacağını, çünkü bireyler arasında farklı bireysel kapasitelerin bulunduğunu düşünmektedir. Şekil 3'teki 2. eğri, 1. eğriye kıyasla daha adil ve daha yoksul bir toplumu temsil etmektedir. Bu durum, 1. eğrinin daha dağınık olmasından kaynaklanmaktadır. MN ile dikey eksen arasındaki mesafe kısa olduğunda, yoksulluk derecesi de yüksek olacaktır, çünkü bu mesafe alt gelir grubundaki bireylerin sayısını temsil etmektedir (Kırer, 2011).

Şekil 3. Pareto Gelir Dağılımı

Kaynak: Karakayalı, 2002

1.3.6. Atkinson katsayısı

Atkinson, bir gelir dağılımı ölçüsü olarak sosyal refah fonksiyonunu önermiştir. Bu fonksiyon, gelirin toplumda sağladığı toplam faydanın, ortalama gelirdeki bir artıştan olumlu etkilendiği ve gelir eşitsizliğindeki bir artıştan ise olumsuz etkilendiği varsayımına dayanmaktadır. Sosyal refah fonksiyonu, her bireyin gelirinden topluma sağladığı faydaların toplamından oluşmaktadır. Atkinson, bireyler arasında karşılaştırılabilir faydalar olduğunu varsayarak, her bireyin gelirini marjinal sosyal faydalarına göre ağırlıklandırmıştır. Düşük gelirli kişilerin oranının artmasıyla sosyal refahın artacağı varsayımı, sosyal refah fonksiyonunun içbükey olduğunu ifade etmektedir. İçbükeylik varsayımı, daha yüksek gelire sahip bireylerin gelirine daha az sosyal ağırlık verilmesini gerektirir.

Atkinson indeksinde hem ölçek bağımsızlığı ilkesi hem de aktarım ilkesi birlikte sunulmaktadır. Endeks geliri ve marjinal sosyal fayda büyüme hızının gelir düzeyi ne olursa olsun aynı oranda azalacağı varsayımına dayanmaktadır. Böylece, gelirin büyüklüğünden bağımsız olarak gelir dağılımını ölçen bir endeks, ölçek bağımsızlığı ilkesini sağlamaktadır. Ayrıca endeks, gelir grupları arasında gelirin yeniden dağılımının gelir dağılımındaki eşitsizlik üzerindeki etkisini yansıtabilmektedir. Atkinson endeksinin değeri toplumdaki eşitsizlikten kaçınma boyutuna bağlı olmakla birlikte aktarım ilkesini sağlayan bir ölçüttür. Atkinson'un eşitsizlik kriteri de ayrıştırma analizi için uygundur. Ayrıca, bir gelir dağılımı göstergesinde sosyal gruplar içindeki gelir eşitsizliğindeki değişiklikleri yakalama yeteneğine de sahiptir (Aytaç vd., 2013, s. 51).

1.4. Gelir Dağılımı Teorileri

Gelirin dağıtılması veya nasıl dağıtılması gerektiği konusu, gelir yaratma sorunundan daha az önemli değildir. Gelir eşitsizliği, ekonomik ve sosyal sorunlara neden olan, üretilen gelirin dağılımında ortaya çıkan dengesizliklerin çözülmesi gereken bir ekonomik sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ekonomik görüşler, ekonomik olguları açıklama ve daha iyi bir ekonomik düzen sağlama amacıyla gelirin nasıl dağıtılması gerektiğiyle ilgilenmektedir.

Platon, Antik Yunan filozofu olarak, "Kanunlar" adlı eserinde adaletin herkesin aynı şeylere sahip olmasıyla sağlanabileceğini savunurken, öğrencisi Aristoteles ise bunun mümkün olmadığını iddia etmiştir. Aristoteles'e göre insanlar eşit değildir ve gerçek adalet, daha fazlasını hak edenlere daha fazlasını vererek sağlanabilir. Bu nedenle, mutlak eşitlik değil göreceli eşitlik gerçek adaleti doğurur. Ayrıca, orta çağdaki skolastik düşünce sistemi, kast sistemini getirmiş ve geliri sınıfa göre korumuştur. Bu durumda üretime katkı değil, sınıfların önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.4.1. Fizyokratların gelir dağılımı yaklaşımı

Fransa'da 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan fizyokrasi, ekonomik düşüncede bir "okul" döneminin başlangıcını işaret ettiği söylenebilir. Fizyokratların etkisi 1760 ile 1770 yılları arasında zirveye ulaştı ve 1780'de güç kaybetti. Fizyokratlar, birçok klasik iktisatçıya, örneğin Adam Smith'e, önemli bir etki yapmıştır (Kazgan, 2006, s. 60).

Fizyokratlar, ekonomik açıdan gelir dağılımı sorununu ilk ele alan düşünürlerdir ve tarım sektörünün tek üretken sektör olduğunu savunmuşlardır. Fizyokrat okulunun önde gelen isimlerinden D. F. Quesnay, gelir bölgeleri şemasını ortaya koymuş olan ilk kişidir. Bu şema, tarımsal ürünlerin toplum sınıfları arasındaki dağılımını ve tüketimini göstermektedir. Quesnay'ın şeması toplumu toprak sahipleri, çiftçiler olarak adlandırılan üretici sınıf ve sanayiciler ile tüccarları temsil eden kısır sınıf olarak üç bölüme ayırmaktadır. Şema, üretilen net ürünün nasıl dağıtıldığını ele almaktadır. Buna göre, çiftçiler araziden elde ettikleri net geliri toprak sahiplerine rant olarak ödemektedir. Çiftçiler ve toprak sahipleri ise mamul mal satın almak için geliri sanayi ve ticaret sektörüne aktarmaktadır (Tosun, 2016, s. 14).

Fizyokratlar, tarımdan elde edilen gelirin nasıl dağıldığını açıklamaya çalışmış ve genel hatlarıyla bunu göstermiştir. Bu teori, tarım sektöründe üretim ve dağılım ilişkilerini tanımlayan yenilikçi bir teori olarak kabul edilmektedir. Ancak Quesnay'ın diyagramı, statik bir ekonomi için denge koşullarını göstermektedir. Bu nedenle, bu model günümüzün gelişen ve değişen ekonomileri için uygun değildir (Uysal, 2007).

1.4.2. Klasik iktisatta gelir dağılımı

Klasiklerin temellerini doğal düzen felsefesiyle atan fizyokratlar, tarımsal üretimi tek üretken faaliyet olarak görmüşler, onlara göre gerçek üretici sınıf, toprağı işleyen ve üreten bireyler olmaktadır. Fizyokratlar, gelirin üretimi ve kullanımı ile üretici sınıf arasındaki ilişkinin diğer sınıflar için bir artı yarattığını kabul etseler de; gelir dağılımını çözülmesi gereken bir sorun olarak görmeyerek, devletin gelir dağılımına doğal düzene uygun bir şekilde müdahalesinden bahsetmeden, klasiklerin temellerini atan iktisat ekolü olmuşturlar (Ulutürk ve Ersezer, 2005, s. 91).

Klasik ekonomi teorisinde, geçimlik ücret veya doğal ücret kavramı, işçilerin yaşam standartlarını sürdürmeleri için gereken asgari ücreti ifade etmektedir. Bu kavramın oluşmasında, klasik iktisatçıların, işçilerin hayatta kalabilmeleri ve bir sonraki nesli yetiştirebilmeleri için temel gıda, barınma ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılayacak ücrete ihtiyaçları olduğu fikri etkili olmuştur.

Klasik iktisatçılar, ekonomik faaliyetlerde arz ve talep arasındaki ilişkiye ve rekabetin varlığına odaklanmışlardır. Bu nedenle, doğal ücret, işgücü piyasasındaki arz ve talep koşullarına bağlıdır. İşçi arzı fazla olduğunda, işverenler düşük ücretler ödeyebilirler ve işçilerin bu düşük ücretleri kabul etmek zorunda kaldıkları düşünülür. Ancak, işçi arzı azaldığında, işverenlerin ücretleri artırmak zorunda kalacaklarına inanılmaktadır.

Klasik iktisatçılar ayrıca, doğal ücretin, işçilerin ürettikleri mal ve hizmetlerin değerine dayandığını düşünmüşlerdir. Bu nedenle, doğal ücretin, çalışanların üretkenliği ve verimliliğiyle doğrudan ilişkili olduğu kabul edilmektedir.

Klasik iktisatçılar, doğal ücretin üretkenliğe bağlı olduğu düşüncesine karşın, işçilerin düşük ücretlerle çalışmak zorunda kaldığı durumlarda işverenlerin, işçi verimliliğinin düşük olabileceği konusunda uyarıda bulunmuşlardır. Bu nedenle, klasik iktisatçılar, işçilerin yaşam standartlarının iyileştirilmesinin, üretkenliği artırabileceği fikrini desteklemişlerdir (Öztürk, 2010).

Adam Smith'in gelir dağılımı hakkındaki görüşleri, fiyat teorisi perspektifinde ücret ve kâr düzeyini açıklamaya dayanmaktadır. Bir maddenin fiyatı üç unsura dayanır: ücretler, rant ve kâr. Ücretler emeğin fiyatını, kâr sermayenin fiyatını ve rant ise toprak sahiplerinin kazancını temsil etmektedir. Bu üç unsur, hem gelir kaynağını hem de malın diğer mallara göre değerini belirlemektedir. Ücretler ve kârlar yükselse, bir maddenin fiyatı yüksek olurken, düşükse fiyatlar düşük olmaktadır. Gelir dağılımı konusunda başka bir yaklaşımda, bir yılda üretilen malın üç gelir grubuna, yani işçilerin ücretlerine, sermaye sahiplerinin kârlarına ve toprak sahiplerinin rantlarına dağıtıldığı belirtilmektedir. Smith'in bu bakış açısı, fonksiyonel gelir dağılımının temelini oluşturmaktadır. Ancak, Smith gelirin nasıl dağıldığı konusunda bazı açıklamalar yapmış olsa da, tutarlı bir gelir dağılımı teorisi geliştirdiği söylenememektedir (Öztürk, 2010, s. 62).

Adam Smith'e göre, emek değeri kaynağı olduğundan işbölümü, insanların zenginliğinin artmasında ve emeğin geliştirilmesinde temel bir faktördür. Ancak, henüz toprak mülkiyeti ve sermaye birikimi gerçekleşmemiş toplumlarda, değer yalnızca emekten gelmektedir. Toprak mülkiyetinin ve sermaye birikiminin ortaya çıkmasıyla birlikte toprak sahipleri, doğal kaynaklar için rant talep etmeye başlarlar ve sermaye biriktirenler iş kurarak satış yapar ve kâr elde etmektedirler. Sonuç olarak, her toplumda her mal ücret, kâr ve rant unsurlarını içermektedir (Öztürk, 2009, s. 71 -73).

Klasik iktisat okulunda bölüşüm üzerine görüşleri hakim olan ve bölüşümü kapitalizmin belirleyici unsuru olarak gören Ricardo'nun modeli, sermayenin birikim ve bölüşümünün karşılıklı ilişkilerine dayanmaktadır; kâr, sermaye birikiminin kaynağı iken, sermaye birikimi dağılımı ve dolayısıyla kârı belirlemektedir (Başoğlu vd., 2012, s. 1). Yatırım için belirli bir kâr düzeyi olmalıdır, aksi takdirde işçiler bedava yaşayamayacağı gibi, kapitalistlerin de kârsız yaşaması imkansızdır. Ricardo'ya göre, ekonomide ücretler ve rantlar istikrarlı bir şekilde yükseldikçe karlar düşme eğilimindedir. Bu analize göre, ücretler ve karlar aynı anda büyümemektedir. Kârlar ancak düşük ücretlerle artırılabilir. Bu ters ilişkiye temel dağılım teorisi denir. Diğer bir deyişle, ücretler arttıkça kârlar da aynı oranda düşmektedir (Ricardo, 1997, s. 100).

Ricardo'nun teorisine göre, ekonomi sanayi ve tarım olmak üzere iki sektöre ayrılmıştır. Ricardo, sermaye birikimi ve dağılımının birbirleriyle ilişkili olduğunu savunarak teorisini bu temel üzerine inşa etmiştir. Ricardo'nun amaçlarından biri üç üretim faktörünün gelir payını açıklamaktır. Kâr, Ricardo'ya göre sermaye birikiminin kaynağıdır ve bu birikim de yine kârı yaratmaktadır. Faktörler arasında her birinin payı, diğerine göre değişmektedir. Faiz ve kâr sınırları belirli değildir ve birbirinden ayrılamazlar. Ricardo'nun teorisi, emeğin üretimde kullanıldığı sürece gelir dağılımının toprak sahipleri lehine olacağını, ancak işçilere göre daha kötüleşeceğini ifade etmektedir. Ancak bu teori, gelir dağılımında mülkiyet haklarının kamulaştırılmasını kapsamamaktadır (Özdemir, 2017).

Kârdaki düşüş, azalan getiriler yasasının etkisiyle gerçekleşmektedir. Ücretlerin geçim seviyesinin üzerine çıkması durumunda, nüfus artışı nedeniyle daha fazla insanın beslenmesi için daha verimsiz arazilere ihtiyaç duyulacak ve tarım için yeni topraklar açılacaktır. Bu durumda gıda fiyatları yükselirken, kiralara da artacaktır. Böylece toprak sahiplerinin payı artacak, kapitalistler ise daha yüksek ücretler ödemek zorunda kalacak ve bunun sonucunda kârlar düşecektir. Ricardo'ya göre, bu çelişkiye rağmen doğal düzen felsefesinin aksine, devlet müdahalesi gerekmeksizin serbest ticaretin uygulanması gereklidir. Ricardo, tarımda azalan üretkenlik ve sermaye birikiminin önündeki engelin ucuz tahıl ithalatıyla aşılabileceğine inanmaktadır. Ucuz tahıl ithalatı sayesinde marjinal toprakların tarıma açılması engellenirken, işgücünün marjinal üretkenliği ve kâr oranının düşmesi önlenecektir (Öztürk, 2009, s. 82-84). Ricardo sonrasında, düşen kâr oranı teorisi klasik ekonomi okulunda hâkim kalmıştır. Bazı ekonomistler, teknolojik ilerlemenin azalan getirilerin etkisine karşı koyabileceğine dair daha iyimser bir bakış açısına sahip olsalar da Mill'e göre uzun vadede azalan getiriler yasası nedeniyle daha yüksek ücretler ödenmek zorunda kalacak ve bu nedenle zorunlu normların geçerli olması kaçınılmaz olacaktır. Bu karamsarlık aslında ideolojik bir hedefi desteklemektedir, yani ücretlerin daha fazla ödenmesini engellemek ve serbest dış ticaretin gerekliliğini vurgulamak için toprak sahiplerinin çıkarlarıyla örtüşmediğini kabul etmeye yönlendirmektir (Kazgan, 2000, s. 93).

1.4.3 Marx'ın gelir dağılımı teorisi

Karl Marx'ın gelir dağılımı teorisi, kapitalizm sistemini eleştiren ve toplumsal sınıfların oluşumuna odaklanan bir teoridir. Marx'a göre, kapitalist ekonomilerde, sermaye sahipleri (burjuvazi) ve işçiler (proletarya) olmak üzere iki ana sınıf vardır. Marx'a göre, burjuvazi, sermayeyi kontrol eder ve bu nedenle ekonomik ve siyasi güç sahibidir. İşçiler ise emeklerini satmak zorunda kalan ve üretim araçlarına erişimleri olmayan alt sınıf insanlardır. Marx'a göre, bu sınıf ayrımı, toplumsal eşitsizliği ve gelir dağılımındaki eşitsizliği artırır. Marx, kapitalizmin işleyişine dair birçok eleştiri sunmuştur. Örneğin, emekçilerin aldığı ücretin, ürettiği değerin gerçek değerinden daha düşük olduğunu ve burjuvazinin, işçilerin yarattığı fazla değeri sömürdüğünü iddia etmiştir. Ayrıca, kapitalist sistemin, sermayenin birikimini artırmak için işçi sınıfının yaşam standardını düşürdüğünü ve bu nedenle gelir dağılımındaki eşitsizliği artırdığını öne sürmüştür.

Marx'ın gelir dağılımı teorisi, toplumun sınıfsal yapısı ve kapitalizmin işleyişiyle ilgilenerek gelir dağılımındaki eşitsizliği açıklamaya odaklanmaktadır. Ancak, sosyalist ideolojiye dayanması nedeniyle bu teori eleştirilere maruz kalmıştır. Marx'ın gelir dağılımı teorisi, emek değeri ve artı değer teorilerine dayanmaktadır. Her bir malın değeri, onun üzerinde harcanan zaman ve içerdiği emek miktarına bağlı olarak belirlenmektedir (Dunhaupt, 2013, s. 6). Marksist perspektife göre, metaların değeri emeğe dayanır ve değiş tokuş edilen metaların ortak özelliği emektir. Ancak eşit değerler takas edildiğinde herhangi bir değer yaratılmaz. Ayrıca Marx, her malın bir kullanım değeri ve bir değişim değeri olduğunu savunmaktadır (Özgüven, 2005, s. 184).

Marx'a göre kapitalistin temel amacı kâr oranını artırmak olduğu için emeğin sömürüsü de artmaktadır (Yücel, 2011, s. 39). Ayrıca, emek arzının emek talebini aşmasından kaynaklanan yaşam pahalılığı, emek faktörünün, sermaye faktörünün baskı altına alınmasına ve gelir dağılımı çatışmasına yol açmaktadır.

1.4.4. Neo-klasik gelir dağılımı

Neo-klasik iktisat, 1870'lerden 1920'lere kadar yarım yüzyılı etkileyen düşünce okullarından biridir. Neo-klasik iktisat, klasik değer teorisini etkilemiş ve klasik değer teorisinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Yaptığı en büyük yeniliklerden biri, geçimlik ücret veya doğal ücret anlayışından marjinal üretkenlik ücreti yaklaşımına geçiş olmuştur. Ancak buna ek olarak, kısmen klasik görüşleri sürdüren bir iktisatçılar okulu haline gelmiş ve Keynes'ten sonra bu okulun iktisatçıları bu görüşlerini günümüze kadar sürdürmüştür (Kazgan, 1993).

Marx'ın gelir dağılımı teorisinin aksine, neo-klasik veya marjinal verimlilik teorisi, sadece işçinin değil tüm üretim faktörlerinin kıt olduğunu ve artı değer ürettiğini belirtmektedir. Bu nedenle, neo-klasik gelir dağılımı teorileri, üretim fonksiyonuna ve ikame esnekliğine dayanmaktadır. Eş marjinallik ilkesi, neo-klasik gelir dağılımı teorisinde çok önemlidir. Eş marjinallik ilkesi, bireysel dengeler sonucunda toplumsal dengenin oluşmasının temel belirleyicisidir. Tüketiciler faydayı maksimize etmeye çalışırken, üreticiler karlarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımda üç ana ilke vardır. Birincisi mal ve hizmetlerin tam bölünebilirliği, ikincisi tam değiştirilebilirlik ve üçüncüsü ölçeğe göre azalan getiriler ilkesidir. Diğer bir deyişle, sürekli dışbükey orijin ve eşürün kayıtsızlık eğrileri, üreticiler ve tüketiciler için geçerlidir (Kurtipek, 2011, s. 18-19).

Neo-klasik iktisat, "değer" teorisini farklı bakış açılarına ve "dağılım" teorisini faktör getirilerinin farklı açıklamalarına dayandırmak yerine, onları marjinal analiz açısından derleyerek ve açıklayarak iktisat teorisinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır (Fusfeld, 1988, s. 128-129).

1.4.5. Keynesyen gelir dağılımı

Keynes, geliri iki kaynağa bağlamaktadır. Tüketim ve yatırım malları üzerinde yapılan harcama ve tasarruf miktarından elde edilen getiri gelir tarafından oluşturulmaktadır (Yücel, 2011, s. 29). Üretimin sonucunda elde edilen toplam gelir ile bu üretimin toplam maliyeti arasındaki fark, üreticinin kârıdır. Yatırım malları kârı, yatırım mallarının satış değeri, bu

malları üretirken katlanılan maliyetlerden düşüldükten sonra kalan farktır. Maliyetler göz önüne alındığında, kâr, sermaye mallarının fiyatına bağlıdır. Girişimciler, kârlarının bir kısmını tüketim harcamaları için kullanırlarsa, tüketici ürünleri segmentindeki kârlar, bu maliyetlerin aynı miktarı kadar artmaktadır (Alkin, 1981, s. 132).

Keynes, tam istihdam düzeyinin nadir bir durum olduğunu varsayarak, kısa vadede gelir dağılımı yerine gelir dengesi ve istihdam oranıyla daha çok ilgilenmiştir. Keynesyen perspektif, eksik istihdam ve tam istihdam durumları için ayrı bir gelmekte ve istihdam dengelemesi mekanizması olduğuna inanmaktadır. Eksik istihdam durumunda, fiyatlar ve ücretlerin değişimine yol açan faktörler olmadığını ve çıktı artışının yatırım ve tasarruf eşitliğiyle birlikte gerçekleşeceğini belirtmektedir. Üretimdeki artış, istihdamı ve gelirleri artıracak, gelirlerdeki artış tasarrufları artıracak ve yatırım ile tasarruf arasında denge sağlayacaktır. Böylece ücretler ve kârlar arasında bir denge oluşacak ve gelir dağılımı değişmeyecektir. Fiyat ayarlama mekanizması ise tam istihdam durumunda yatırımdaki artışın genel harcamalar karşısında genel fiyat düzeyini yükseltmesi, ücretlerin satın alma gücünün azalması ve gelir dağılımının ücretliler lehine değişmesi sürecini ifade etmektedir. Bu nedenle Keynes, gelir dağılımının düzenlenmesinde piyasa mekanizmasına devlet müdahalesinin önemini vurgulamaktadır (Uyanık, 2017, s. 52).

1.4.6. Monetarist gelir dağılımı

Büyük Buhran'ın ardından Amerika Birleşik Devletleri'nde kabul edilen müdahaleci Keynesyen yaklaşımın ardından, Monetarist okulun görüşleri stagflasyon kavramıyla birlikte önem kazanmıştır. Milton Friedman tarafından vurgulanan Monetarizm, esas olarak para miktarı teorisinin yeniden değerlendirilmesidir. Parasalcılar için para arzı, nominal gelirlerindeki değişiklikleri açıklayan önemli bir faktördür. Monetarizm daha geniş bir anlamda ise, maliye politikasının istikrarsızlaştırıcı etkilerine ve önceden belirlenmiş para politikası kurallarının ekonomik istikrar, piyasa mekanizmasının etkinliği ve parasal tembelliğin nominal gelir ve fiyatlara olan etkisinin gerekli olduğunu belirtmektedir (Parasız, 1991, s. 46).

Monetaristler, ekonomide tam rekabetin var olduğuna, makroekonominin istikrarlı olduğuna ve esnek fiyat ve ücretlerin mal ve üretim faktörü piyasalarında arz ve talebi dengelediğine inanmaktadırlar. Bu nedenle, müdahaleciliği ekonomiye zarar verici bir faktör olarak görmektedirler. Monetaristlere göre, piyasaların müdahaleci pozisyonları çeşitliliği azaltmakta ve Görünmez El'in sağladığı faydaları en aza indirmektedir (Küçükaksoy ve Ercan, 2015, s. 69).

Monetaristlere göre ekonomik kaynakları verimli kullanmak ve faydaları en üst düzeye çıkarmak için tüm ekonomik kararlar fiyat tarafından yönlendirilmelidir. Devletin ekonomik hayattan çıkarılması ve serbest piyasanın koşulsuz egemenliği, özgürlük ve rasyonellik için gerekli görülmektedir (Rowley, 2002, s. 70-86).

Milton Friedman, serbest bir piyasada fiyatın, kaynakların kolektif tahsisinde esas olarak üç işlevi yerine getirdiğini savunmaktadır. İlk olarak, fiyat piyasada bilgiyi aktarmaktadır. Bu fiyat fonksiyonu, ekonomik aktivitenin uyumlaştırılması için gerekli olmaktadır. Fiyat; beğeniler, kaynak kullanılabilirliği ve üretim yetenekleri hakkında bilgi iletmektedir. Üçüncü işlev ise kimin neyi, ne kadar alacağını yani gelir dağılımını belirlemektir (Hetzl, 2012, s. 32).

Monetaristlere göre, devletin ekonomiye müdahalesi gereksizdir, çünkü piyasanın adaletsizliği, devletin adil dağıtımından daha tercih edilmektedir. Ekonomide devlet müdahalesi olmadığında, hareketlilik ve değişim olur, böylece yoksulluk oranı azalmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, devletin müdahalesiyle daha da artmaktadır. Devletin sağladığı tekel ayrıcalıkları, tarifeler ve belirli gruplara yönelik ekonomik avantajlar, eşitsizliğin kaynağıdır ve gelir dağılımını düzeltmek için piyasaya müdahale etmek gerekecektir (Fridman, 1988, s. 277-285).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme kavramı ülkelerin makro iktisadi performanslarının ölçülmesinde kullanılan göstergelerin başında yer almaktadır (Hanushek ve Woessmann, 2020). Sanayi devrimi ile birlikte kitlesel üretime geçilmesiyle 18.yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanan ekonomik büyüme kavramı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle büyüme kavramı akademilerde sıkça araştırmaya konu olan ve üzerine birçok çalışma yapılan bir alan olmaya devam etmektedir (Takım vd., 2020).

Çalışmanın ikinci bölümünde ülke ekonomileri için büyük önem taşıyan ekonomik büyüme kavramı detaylı olarak incelenecektir. İlk olarak ekonomik büyümenin tanımlaması yapılacaktır. Daha sonra ekonomik büyümenin belirleyicileri, ekonomik büyüme modelleri açıklanacaktır.

2.1. Ekonomik Büyüme Tanımı

Ekonomik büyüme genel olarak bir ekonomide belirli bir dönemde (genelde bir yıl içinde) reel GSYİH’de meydana gelen artış olarak tanımlanabilmektedir. Burada bahsedilen GSYİH, bir ülkede bir yıl içinde yerli ve yabancı kaynaklarla üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal değeridir (Eğilmez, 2019, s. 169). Ekonomik büyüme genel olarak GSYİH göstergeleri üzerinden incelenmektedir. Bu nedenle ekonomik büyüme tanımları çoğunlukla GSYİH ile yapılmaktadır.

GSYİH, Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Nominal GSYİH) ve Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Reel GSYİH) olarak iki şekilde tanımlanmaktadır. Nominal GSYİH; ülke sınırlarında bir yıl içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı olarak adlandırılmaktadır (Saritaş, 2017, s. 40). Reel GSYİH ise bir ülkede bir yıl içinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin belli bir döneme ait fiyatların baz alınmasıyla (sabit fiyatla) hesaplanmasıdır (Türlüoğlu, 2019, s. 4). Reel GSYİH, Nominal GSYİH’de meydana gelen fiyat değişimlerinin arındırılmış halidir. Genel olarak ülkelerde ekonomik büyüme göstergeleri incelenirken enflasyondan ve fiyat

değişimlerinden arındırılmış reel GSYİH dikkate alınmaktadır.

Ülkelerin ekonomik büyümesi, ülkelerdeki kapasite kullanım oranı veya kapasitesinin arttırılması yoluyla gerçekleşmektedir (Turan, 2017). Bunun nedeni ise ülkelerin üretebileceği mal ve hizmetlerin sınırlı olmasıdır. Üretim olanakları eğrisi, bir ülkenin üretebileceği mal ve hizmet bileşimlerinin sınırını göstermektedir.

Ülke ekonomisi tam istihdam düzeyinde dengeye geldiği zaman üretim olanakları eğrisinin yükselmesi için âtıl kapasitenin üretim sürecine dahil edilmesi ve üretim artışının sağlanması gerekmektedir. Böylece mal ve hizmet üretiminde meydana gelen artış, ekonomik büyümeye neden olacaktır. Âtıl kapasitenin devreye sokulmasından sonra ekonomi tam istihdam seviyesine ulaşmaktadır. Bu noktadan sonra ise ekonomik büyüme, kapasite kullanım oranıyla değil; mevcut kapasitelerin arttırılması yoluyla sağlanabilmektedir.

2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Ekonomik büyüme üretim faktörlerine dayalı olarak gerçekleşen kavramdır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında üretim faktörleri ve bu faktörlerin verimliliği ve etkinliğini artıran diğer hususlar bulunmaktadır. Bu kapsamda ekonomik büyümenin belirleyicileri yedi farklı başlıkta incelenecektir.

2.2.1. Beşerî sermaye

Beşerî sermaye, Neoklasik büyüme teorisinin önemli bir uzantısı olmasının yanı sıra çeşitli içsel büyüme modellerinde temel ekonomik büyüme kaynağı olarak gösterilmektedir (Petrakos, 2007). Beşerî sermaye, yapıldığı dönemde yükleme maliyetleri açısından bir yatırım olarak, ancak gelecekte bir getiri sağlama açısından bir avantaj olarak görülmektedir. Bu bağlamda beşerî sermayeye yatırım çeşitli yollarla yapılabilir. İnsanlar üniversiteye girip mesleki eğitim programlarını tamamlayarak kendilerine yatırım yapabilmektedirler. Mesleki eğitim yoluyla şirketler; hükümetler ise eğitim, öğretim ve sağlık programlarına insan sermayesine yatırım yapmaktadırlar. Kuşkusuz, sağlıklı insanlar sağlıksız bireylerden daha üretken ve belirli becerilere sahip insanlar eksik olanlardan daha verimli

olmaktadırlar (Karl ve Sharon, 2011).

Beşerî sermayenin ekonomik büyümeye katkısı, eğitime verilen ağırlık pahasına işçilerin verimliliğini artırarak gerçekleşmektedir. Beşerî sermayenin pozitif dışsallıklar nedeniyle marjinal getirileri artırdığı düşünülmektedir. Genel olarak, eğitime harcanan zamanın, çalışanlara pozitif bir etkisi olacak ve çalışanların verimliliğinde bir artışa yol açacaktır. Başka bir deyişle, eğitim bir kişiye doğrudan fayda sağlayacak ve daha sonra diğer insanların daha verimli çalışmasını sağlayacak ve bu eğitim kuşkusuz ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye neden olacaktır (Pistone, 2009, s. 1).

Ekonomideki tüm işçiler farklıdır, çünkü bazı işçiler aynı girdiyle daha fazla çıktı üretebilir. İşgücündeki bu farklılık, insan sermayesi tarafından açıklanır. İnsan sermayesi genel olarak işgücü kalitesindeki artış olarak tanımlanır. İçsel büyüme modellerinde, ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak insan sermayesi vurgulanır ve bu genellikle işgücü kalitesindeki artışı ifade eder. İnsan sermayesi farklı şekillerde oluşturulabilir. Örneğin, bireyler üniversiteye giderek veya mesleki eğitim programlarını tamamlayarak kendilerine yatırım yapabilirken, şirketler iş başında eğitimle insan sermayesine yatırım yapabilir ve hükümetler insan sermayesine yatırım yapmak için insan sağlığını geliştiren, okul eğitimi ve mesleki eğitim programları gibi önlemler alabilirler (Case vd., 2012, s. 638). Ayrıca, ülkedeki eğitim fırsatlarındaki artış, işgücü kalitesini artırmakla kalmaz, aynı zamanda çalışanın birlikte çalıştığı kişilerin toplam verimliliğini de artırır (Taban, 2016, s. 38).

2.2.2. Fiziki sermaye

Fiziksel sermaye işgücü verimliliği arttırmakta ve doğrudan hizmetleri sağlamaktadır. Üretimde kullanılan sermaye emek verimliliğini artırabilmektedir. Bunun nasıl çalıştığına bir örnek olarak bilgisayarlar gösterilebilmektedir. Bilgisayarlar anında belli bir işlem gerçekleştirilmesine izin vermektedir. Öte yandan sermaye piyasasında da hizmetler bulunmaktadır. Birkaç yıl önce inşa edilen köprüler ve tüneller gibi yıl boyunca kullanılacak temel ekipmanlar, zamanla ürün değerini artırabilmektedir (Case, 2005).

Üretim için sermaye ve işgücünün birleşmesi gereklidir. Eğer bir ülkede fazla işgücü varken yetersiz fiziki sermaye bulunuyorsa, işgücünün verimli olması mümkün olmayacaktır. Bazı ülkelerin ekonomik gerilik yaşamasının temel nedenlerinden biri sermaye birikiminin yetersizliğidir (Taban, 2016, s. 32-33). Azalan verimler kanunu nedeniyle fiziki sermayeye yapılan artışlar, ekonomik büyümeyi azalan oranda artıracaktır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilen sermaye birikimi, gelişmiş ülkelere yapılan sermaye birikiminden daha fazla etkiye sahip olacaktır.

Bir ülkenin ekonomik büyümesi için sermaye stoku gereklidir, bu nedenle ülkedeki sermaye stokunu artırmak önemlidir. Modern bir açık ekonomide, yeni sermaye yerli halkın tasarruflarından ve/veya yabancıların yatırımlarından elde edilebilir. Hükümetler, hane halkının tasarruflarını teşvik ederek ve yabancı yatırımları çekerek sermaye dostu bir ortam oluşturarak ekonomik büyüme için gereken sermayeyi artırma fırsatına sahip olabilirler (Case vd., 2012, s. 640).

2.2.3. İnovasyon ve AR-GE

Son yıllarda bilginin artan önemi nedeniyle, bilginin ürünü olan yenilik ve AR-GE giderek önem kazanmakta ve bu iki alana yapılan yatırımın ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olacağı ve verimliliğin artmasına katkıda bulunacağı kabul edilmektedir.

Makroekonomik düzeydeki yenilikler, üretim büyümesinin sermaye, emek ve çok faktörlü verimlilik olarak üç ana faktörüne katkıda bulunmaktadır. 1990'larda yüksek büyüme oranlarına ulaşan ülkelerin tipik olarak daha fazla insanın çalıştığı, daha fazla sermaye toplandığı, daha fazla beceri sağlandığı ve çok faktörlü verimliliğin arttığı ülkeler olduğu öne sürülmektedir. İnovasyonun çok faktörlü çalışmaya katkısı uzun zamandır bilinmektedir. Çok faktörlü üretkenlikteki artış, daha yüksek emek ve sermaye üretkenliğini yansıtmaktadır (OECD, 2000, s. 30).

AR-GE maliyetleri, güncel teknolojileri, varolan kaynakları etkin şekilde kullanmalarını düzenleyen bilgiye yapılan yatırımlar olarak görülebilmektedir. Bu bağlamda, AR-GE giderlerindeki artışın büyümeye yol açacağı sonucuna

varılabilmektedir. Çünkü her yeni üretim teknolojisi verimliliğin artmasına yol açarak üretimde artışa neden olmaktadır.

AR-GE yatırımlarının ekonomik büyüme için önemli bir faktör olduğunu Paul Romer, 1986 yılında yayımlanan "Increasing Returns and Long-Run Growth" çalışmasında vurgulamıştır. Romer'a göre, üretim sürecinde ortaya çıkan bilgi tesadüfen oluşmaz, bilinçli çalışmalar ve araştırmalar sonucunda elde edilir. Bu bilgi, zamanla diğer firmalar tarafından zaman zaman kullanılacak olan olumlu dışsallıklarla ekonomik büyümeyi zincirleme olarak tetikler. AR-GE yatırımlarına sağlanacak kamu destekleri, ülkelerin ekonomik büyümesine önemli katkılar sağlayabilir. AR-GE modelleri tam rekabet ortamında ilerleyemez, çünkü yeni bilgiyi üreten firmalar bu bilginin değerinin sıfır olduğu durumda faaliyetlerini sürdürmez ve kapanmak zorunda kalır. Dolayısıyla, bu modeller yalnızca eksik rekabet koşullarında geçerlidir (Bresciani vd., 2021, s. 5).

2.2.4. Ticari açıklık

Ticari açıklık, ülke ekonomisinde daha verimli üretim yöntemleri kullanarak üretim faktörlerinin genel verimliliğini arttırmakta ve bu da kişi başına reel gelirde artışa neden olmaktadır (Kurt ve Berber, 2008, s. 58). Aynı zamanda, uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliği sağlamak amacıyla kaliteyi artırmak için yöntemler geliştirilmektedir. Bununla birlikte, kaynakların rekabet yoluyla optimum kullanımı kaynak israfını önlemektedir (Kurt ve Berber, 2008). Ülkenin yabancı ülkelerle dış ticaret ilişkilerinin yüksek seviyede olması yerli üretim teknolojilerinin gelişmesini sağlayacaktır. Bu durumda üretim sürecinde verimlilik artışı ve etkinlik ortaya çıkmaktadır (Nişancı vd., 2011, s. 305).

Ticari açıklık, ekonomik büyümeyi etkileyen birkaç şekilde rol oynamaktadır. İlk olarak, dış ticaretin artması, bir ülkenin pazarını genişletir ve ihracat potansiyelini artırmaktadır. Bu da ekonomik büyümeyi destekler. İkincisi, dış ticaretin artması, yerli üreticilere daha fazla rekabet ve verimlilik baskısı getirebilmektedir. Rekabetin artması, şirketleri daha verimli hale getirebilir ve yenilikçilik teşvik edecektir.

Ticari açıklık aynı zamanda teknoloji transferini ve bilgi akışını da teşvik etmektedir. Bir ülkenin diğer ülkelerle ticaret yapması, yeni teknolojileri, yöntemleri ve en iyi uygulamaları keşfetmesine ve bunları kendi üretim süreçlerine uygulamasına olanak sağlamaktadır. Bu da verimlilik artışına ve ekonomik büyümeye katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, ticari açıklık ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir faktördür. Dış ticaretin artması, pazar genişlemesi, rekabetin artması, verimlilik artışı, teknoloji transferi ve yenilikçilik gibi unsurları tetikleyerek ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Ümit, 2016).

2.2.5. Doğrudan yabancı sermaye

Doğrudan yabancı yatırımlar, fonların yatırıldığı ülkenin ekonomik büyümesine olumlu katkıda bulunmaktadır, bu da ülkede tasarruf eksikliği sorununun çözümüne yol açmakta, sermaye birikimine katkıda bulunmakta, yönetim ve üretim teknolojileri alanında ileri düzeyde bilgi sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisi, bu sermayenin ülkedeki üretiminde kendini göstermektedir. Bunun ekonomik büyüme üzerinde üretim ve teknolojik gelişme faktörlerinin artması açısından olumlu bir etkisi vardır (Alagöz vd., 2008, s. 80).

Doğrudan yabancı sermaye, birikimin eksik olduğu ekonomiler için gerekli bir kavram olmaktadır. Söz konusu ekonomilerdeki eksik sermaye kaynakların tam şekilde kullanımını olumsuz etkilemektedir. Teknoloji transferi ve ekonomik büyümenin ana kaynağı doğrudan yabancı sermaye olmaktadır (Petrakos, 2007).

Doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerinde birkaç etkisi vardır. İlk olarak, yabancı yatırımlar, sermaye akışını ve yatırım miktarını artırarak ülkedeki üretim kapasitesini ve istihdamı artırabilmektedir. Bu, ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir.

İkincisi, yabancı yatırımlar, teknoloji transferini ve bilgi akışını teşvik edecektir. Yabancı şirketler, daha gelişmiş teknolojileri, iş yöntemlerini ve en iyi

uygulamaları getirerek yerel şirketlere ve sektörler'e yenilik getirebilmektedir. Bu da üretkenliği ve rekabet gücünü artırarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Ayrıca, yabancı yatırımlar yerel tedarik zincirlerini geliştirebilir ve ihracat potansiyelini artırabilmektedir. Yabancı şirketler, yerel tedarikçilerle işbirliği yapabilir veya yerel tedarikçilere talep yaratarak ihracatı artırabilir. Bu da ekonomik büyümeyi teşvik edecektir.

Son olarak, yabancı yatırımların ekonomik büyümeye olan etkisi, ekonomik reformlar ve politika istikrarı gibi diğer faktörlerle birlikte değerlendirilmelidir. İyi bir yatırım ortamı sağlayan düzenlemeler, teşvikler ve politikalar, yabancı yatırımların çekilmesini ve ekonomik büyümeyi desteklemeyi kolaylaştırabilmektedir (Ekinci, 2011).

Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırım ekonomik büyümenin belirleyicilerinden biridir. Sermaye akışını artırır, teknoloji transferini teşvik etmekte, yerel tedarik zincirlerini geliştirmekte ve ihracat potansiyelini artırmaktadır. Ancak, yabancı yatırımların etkisi diğer ekonomik faktörlerle birlikte değerlendirilmeli ve uygun politika önlemleriyle desteklenmelidir.

2.2.6. Sosyo kültürel faktörler

Sosyo-kültürel faktörler, bir ülkenin kültürel değerleri, toplumsal normları, eğitim düzeyi, sosyal yapı, iş etiği, inanç sistemleri ve toplumun genel davranış biçimleri gibi unsurları içermektedir. Bu faktörler, ekonomik büyümeyi etkileyerek ekonomide önemli bir rol oynamaktadır. Sosyo-kültürel faktörler, girişimcilik kültürünü ve yenilikçi fikirlerin yayılması üzerinde etkilidir. Bir toplumda girişimcilik kültürü yaygın ve yenilik teşvik ediliyorsa, bu, yeni işletmelerin kurulmasını, teknolojik ilerlemeyi ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Sosyo-kültürel faktörler, iş etiği ve çalışma kültürünü belirlemektedir. Bir toplumda çalışma ahlakı güçlüyse, çalışanların verimliliği ve motivasyonu artmaktadır. İşgücünün disiplinli, sorumluluk sahibi ve çalışkan olması, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Sosyal ve politik istikrar, ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir faktördür. Bir toplumda düşük seviyede şiddet, suç ve politik belirsizlik varsa, yabancı yatırımların ve işletmelerin güvenli bir şekilde faaliyet göstermesi daha olasıdır. Sosyo-kültürel faktörler, ticari ilişkilerdeki kültürel farklılıkları etkilemektedir. Farklı kültürel normlara sahip olan ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım ilişkileri, kültürel uyum ve anlayışın sağlanmasını gerektirebilmektedir. Kültürel duyarlılık, işbirliği ve iletişimde önemli bir rol oynamakta ve bu da ekonomik büyüme üzerinde önemli etki yaratmaktadır (Valdes, 1999, s. 15).

Sonuç olarak, sosyo-kültürel faktörler ekonomik büyümenin belirleyicilerinden biridir. Bir ülkedeki kültürel değerler, eğitim düzeyi, iş etiği, toplumsal istikrar, tüketici tercihleri, gelir dağılımı ve kültürel tutumlar, ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, ekonomik politikaların ve yatırım stratejilerinin bu sosyo-kültürel faktörleri dikkate alması önemlidir.

2.2.7. Demografik yapı

Büyüme kavramı ile demografik yapı ilişkisi, günümüzde araştırmacıların ele aldığı temel konulardan biri olmaktadır. Yüksek nüfus artışı; ekonomik büyümeye bağımlılık seviyesini, yatırımların, tasarrufların davranışını ve sermaye kalitesini etkilemektedir. Artan uzmanlaşma ve bilginin yayılması nedeniyle nüfus yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki vardır (Özdemir vd, 2006, s. 73).

Nüfus fazlalığının ekonomik büyümede bir etkiye neden olması, emek ve devamında teknolojik ilerlemenin olumlu bir sonucudur. Nüfus yoğunluğundaki artış, yeni okulların ve üniversitelerin oluşturulmasında daha düşük maliyetlere yol açarak insanların daha yüksek eğitim seviyelerine ulaşmalarını sağlamaktadır. Sonuç olarak nüfus artışı verimliliği artırabilecek tecrübeli işgücü sağlamaktadır. Ayrıca kilometrekare başına birçok insan bölgede üretilen mallara olan talebi arttırmaktadır (Panahi, 2010, s. 702-703).

Ayrıca, nüfus kompozisyonunun ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi vardır. Çalışma çağındaki nüfusun artmasının büyüme için elverişli olduğu düşünülse de birçok genç ve yaşlı insanın bağımlı popülasyonundaki fazlalığın büyüme üzerinde olumsuz etkileri olacağı vurgulanmaktadır (Petrakos, 2007, s. 11).

Demografik yapının bir başka parçası olan göç hem yabancı hem de ev sahibi ülkenin büyüme potansiyelini etkilemektedir (Mükerren, 1988, s. 2). Literatürdeki genel görüş, göçün biraz da olsa ekonomik büyümeyi etkileyeceği yönündedir. Bununla birlikte, göçün makroekonomik etkileri oldukça karmaşık olduğundan, bu ilişki açıkça tanımlanamamaktadır (Moody, 2006, s. 8).

2.3. Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme iktisadın bilim dalı olarak incelenmeye başlanmasından önce ve hatta daha önceki zamanlardan beri süre gelen ve ekonomik olarak gündemde olan konular arasında yer almıştır. Bu sebeple hem iktisat akımlarının temsilcileri hem de bağımsız iktisatçılar tarafından sıklıkla araştırmalara konu olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde ekonomik büyüme teorileri iktisat ekollerine göre kategorize edilerek verilmiştir.

2.3.1. Ekonomik büyüme modellerinin tarihsel gelişimi

Orta çağ ve Fizyokrasi arasındaki yaklaşık üç yüz yıllık dönemde gelişip, iktisadi düşünce ve ekonomik politikalarda etkili olan merkantilizm, ekonomik anlamda ticari kapitalizmin adıdır. İlk defa merkantilistler tarafından kullanılan ve yeni ticari kapitalist sınıfın ideolojisini yansıtan “politik iktisat” sistemi bu dönemde ortaya çıkmıştır (Kazgan, 2016, s. 43). Bu akımın ana felsefesi; ihracatın teşvikiyle ülkede hammadde ve altın birikimini arttırarak devletin milli servetini ve gücünü arttırırken, müdahaleci politika izleyip yabancı ekonomilere karşı da korumacı makroekonomik politikalar izlemektedir (Akyüz ve Ertel 1990, s. 228). Bu akımın savunucularının ortak noktası olarak kıymetli maden zenginliğini benimsemeleri ve bütün

servetlerden üstün kabul etmiş olmalarıdır. Bunu sağlayacak ve bu zenginlik kaynağının yurtdışına çıkışına mâni olacak olan güç de devlet olarak görülmektedir. Diğer bir deyişle, ithalat azaltıcı ihracat arttırıcı politikalar uygulanması gerekliliği savunulmaktadır (Aydemir ve Güneş, 2006, s. 146).

Fizyokratlar, 18. yüzyılda çevrenin ekonomik faaliyetlerdeki rolünü ilk kez sistematik bir şekilde ele alan bir okul olarak bilinmektedir. Bu okul, doğayı üretim için vazgeçilmez bir faktör olarak kabul ederek, tüm ekonomik fazlanın toprağın (veya günümüzdeki deyişle doğal kaynakların) verimliliği sonucunda ortaya çıktığını savunmuştur. Bu nedenle, doğal kaynaklar, maddi refahın esas kaynağı olarak değerlendirilmiştir (Hussen, 2004). Bu akımının kurucusu olan François Quesnay’ın 1758 tarihinde yayınladığı “Ekonomik Tablo (Tableau Economique)” isimli çalışmasıyla bir ülkenin ekonomik yapısı ve birimlerini insan vücudundaki kanın dolaşımından esinlenerek açıklamıştır. Örneğin kalpten pompalanan kan tekrar kalbe döner fikrinden hareketle, insan vücudundaki kan ve damara benzetilmiştir. Ülkelerin ekonomik büyümesinin etken araçları kendiliğinden meydana geldiği kabul edilen mal üretimi ve üretim sürecidir. Bu durumu “laissez-faire, laissez-passer; bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler, dünya kendi kendine yürür” şeklinde ifade etmişlerdir. Diğer bir deyişle devlet müdahalesinin olmaması görüşü mevcuttur (Aksu, 2014, s. 355).

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında etkili olan Adam Smith’in temellerini attığı ve David Ricardo’nun geliştirdiği klasik büyüme modeli ilk sistemli büyüme modeli olma özelliğine sahiptir (Hiç, 1994, s. 14). Her bir temsilcisinin ayrı görüşleri olsa da büyümede hem fikir oldukları konular; verim artışı, üretim artışı, sermaye birikimi, nüfus artışı, uzmanlaşmış işgücü, teknolojik değişme ve fiyat mekanizması faktörleridir.

2.3.2. Klasik büyüme modeli

Ekonomik büyüme bilimsel olarak Adam Smith tarafından incelenmeye başlanmıştır. Sadece ekonomik büyüme özelinde değil, ekonominin geneli bilimsel

disiplin olarak bu dönemde incelenmeye başlanmıştır. Ekonomik büyüme konusuna Adam Smith genellikle üretim artışının iş bölümü ve uzmanlaşma ile gerçekleştiği üzerinde durmuştur (Bartal, 2019, s. 28). Ancak daha kapsamlı olarak David Ricardo tarafından ekonomik büyüme incelenmiştir. Dolayısıyla Klasik ekonomik büyüme modelleri incelendiğinde öncelikle Ricardo'nun büyüme modeli ile ilgili teorik çerçeve anlaşılmaktadır.

Klasiklere göre ekonomik büyümenin gerçekleşmesi tasarruflara bağlıdır. Aktarım mekanizması ise tasarrufların yüksek olması yatırımların artmasına neden olmaktadır. Yatırımların artması ise ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedir. David Ricardo ise bu yaklaşımı daha da farklılaştırarak, ekonomik büyümeye teknoloji ve gelir dağılımı açısından yaklaşmıştır. David Ricardo'ya göre ekonomik büyüme sadece tasarruf ve yatırım seviyesine göre değil, üretim faktörlerinin gelirlerinden olan rant, kâr ve ücretlere bağlıdır. Ayrıca ekonomik büyüme, sermaye, nüfus birikimi ve tarımda kullanılan makinelerin verimlilik ve etkinliğine de bağlı olarak gerçekleşmektedir (Uyan, 2019, s. 131).

Klasik teoriye Ricardo'nun katkıları tek tek incelenirse; Ricardo'ya göre nüfusun artması kişi başına tasarruf miktarını azaltacaktır. Kişi başına tasarrufun azalması kişi başına yatırımların da azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, Ricardo'ya göre, nüfus ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki bulunmaktadır. Kârlılık seviyesinin artması yatırım iştahının artmasına neden olmaktadır. Ricardo'ya göre, ekonomide kârlılık ne kadar fazla artarsa, ekonomik birimlerin yatırımlara yönelmesi o kadar artacaktır. Dolayısıyla, ekonomik büyüme ve kârlılık arasında pozitif ilişki söz konusudur. Ekonomik büyüme ve rant arasında da pozitif ilişki söz konusudur. Ekonomide doğal kaynakların karşılığı olan rant faktörü ne kadar artarsa bireylerin yatırıma yönelmeleri o kadar artacaktır. Yatırım da ekonomik büyümeye neden olacağından dolayı rant ve ekonomik büyüme birbirini pozitif yönde etkileyecektir.

2.3.2.1. Smith büyüme modeli

Adam Smith, iktisadi büyüme konusunu analiz eden ilk iktisatçılardan birisidir. Smith, büyüme konusundaki görüşlerini ve ortaya koyduğu teorilerini 1776 yılında yazdığı “Ulusların Zenginliği” adlı eserine dayalı olarak açıklamaktadır.

Smith’in ekonomik büyümeyi açıklarken kullandığı faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Sermaye birikimi,
- İş bölümü ve uzmanlaşma,
- Uluslararası ticaret,
- Nüfus artışı,
- Kurumlar,
- Görünmez el.

Smith’e göre, uluslararası ticaret ülkelerin iç pazarı büyüterek iş bölümünü yükseltir ve iktisadi büyümeyi sağlar. Bu nedenle hükümetler, ülkenin ucuza ürettiği mallar konusunda uzmanlaşmalı ve üstünlük elde edecek şekilde serbest dış ticaret politikaları izlemelidirler. Smith, iktisadi büyümenin; sermaye birikimi, işgücü verimliliği ve iş bölümü ile sağlanabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca Smith, mal ve hizmetlerin emekle ölçülebileceğini ve ülkelerin temel zenginlik kaynağının insan emeği olduğunu dile getirmektedir (İlbeyli, 2020, s. 44).

Smith’in büyüme modeline göre, emek için artan verim kanunu geçerliyken; sermaye için azalan verim kanunu geçerlidir (Hiç, 1994, s. 14).

2.3.2.2. Ricardo büyüme modeli

David Ricardo, ortaya koyduğu büyüme modeliyle hem Smith’in teorilerine katkıda bulunmuş hem de geri planda kalmış problemlere açıklık getirmeye çalışmıştır. Ayrıca yaşadığı dönemde İngiltere’de yaşanan sorunları incelemiş ve para

sistemi, gelir dağılımı, ücretler ve rant üzerine birçok çalışmayı ele almıştır (Türlüoğlu, 2019, s. 30).

Ricardo'nun büyüme modeli, Smith'in modelindeki gibi sermayeye dayanmaktadır. Sermayenin kaynağı ise kârdır. Ayrıca hem emekte hem de sermayede azalan verimler kanunu geçerlidir.

Ricardo'nun büyüme modeli iki temel ilke üzerine kuruludur. Birincisi, toprak sahiplerinin rant üzerinden aldıkları pay iken ikincisi ise toplam hasıla üzerinden kâr ve ücretlerin nasıl dağıtılacağıyla ilgilidir (Atılğan ve Köksal, 2010, s. 373-347). Ricardo'ya göre, büyümenin durması toplum içindeki üç sınıfın gelirden adlıkları payların dağılımı ile ilgilidir. Bu nedenle Ricardo, gelirden elde edilen bölüşümün ekonomik büyümeyi anlamak için gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Ricardo, Smith'in uluslararası ticareti açıklamak için ortaya attığı mutlak üstünlükler teorisini geliştirerek karşılaştırmalı üstünlükler teorisini oluşturmuştur. Buna göre ülkeler her malda düşük verim gösterebilirler dahi, bir malda diğer ülkelere oranla daha az verim düşüklüğü sağlıyorsa o malda uzmanlaşmaya giderek uluslararası ticaretin devam etmesini sağlayabilirler (Seyidoğlu, 2003, s. 18-19).

Ricardo'ya göre, işgücünün arz ve talebi, piyasanın ücret düzeyinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Piyasa ücreti doğal ücretin üzerinde olduğunda, evlenme oranı artmakta, ölüm oranları düşmekte ve emek arzı artmaktadır. Bu durumda işverenlerin kısa vadede işçilere ödediği ücrette değişim olmayacağından, emek arzı artar ve piyasa ücreti doğal ücret düzeyine doğru düşmektedir. Piyasa ücreti doğal ücret seviyesinin altına düştüğünde ise evlenme oranı azalmakta, ölüm oranı artmakta ve nüfus azalırken çalışan sayısı da azalmaktadır. Bu fikir, çalışana ödenen para miktarının oluşumunu açıklayan "Tunç Kanunu" olarak adlandırılmaktadır.

Bu bağlamda, doğal ücret düzeyinde sabitlenen işçi maaşı, çalışan sayısı ise piyasanın talebine göre sabitlenmektedir. Girişimci ve sermaye sahipleri ise birikimlerini kullanarak yatırım yapmaktadır. Ekonomik faaliyetleri başlatarak

ekonomik büyümeyi sağlamada en önemli faktör sermaye sahibidir. Sermaye sahibinin gelirindeki artış, karın artışına yol açacaktır (Üzümcü, 2015, s. 123).

2.3.3. Marx büyüme modeli

Marx için "işgücü", doğanın varlıkları veri olarak alınırsa üretilen tüm değerlerin kaynağı olarak kabul edilmektedir. İş gücünün katkısı olmadan hiçbir değer üretilmesi mümkün değildir. Sonuç olarak üretilen her madde (fiziksel ürün), doğa varlıklarının üretimle dönüşümü için harcanan emek-zamana indirgenebilmektedir. William Petty'nin dediği gibi; maddi zenginliğin babası emek, annesini ise doğa olarak kabul edilmektedir (Marx, 1976, s. 133-134).

Marksist kapitalist teoride büyümenin belirleyici faktörü, sermaye birikimi olarak bilinmektedir. Sermaye birikimi, artı değer sermayeye dönüştürülmesidir. Öte yandan, hız üç şekilde artırılabilir:

1. Daha uzun süre işçi çalıştırmak,
2. Ücret miktarını düşürmek,
3. Emek verimliliğini arttırmak.

Böylece, emek verimliliğinin artmasıyla, artı değer artmakta ve beraberinde birikim artmaktadır. Öte yandan, sabit sermaye biriktikçe emek verimliliğini artırmaktadır. Sonuçta, kapitalist bir ekonomide, artı değer birikimi zamanla daha fazla artmaktadır. Buna ek olarak, bunun nedeni kâr veya faiz oranlarından bağımsız yatırım dürtülerinden, kapitalist psikolojiye yatırım yapma arzusundan ve toplumun yapısından kaynaklanmaktadır (Marx, 1999).

Marx'ın ifade ettiği daha uzun süre işçi çalıştırmak, ücret miktarını düşürmek ve emek verimliliğini arttırmak devamında ekonominin pozitif yönde gelişmesini sağlamaktadır.

2.3.4. Harrod-domar büyüme modeli

Harrod-Domar Büyüme modeli, Sir Roy Harrod ve Evsey David Domar tarafından geliştirilen ilk büyüme modelidir ve Keynes'in kısa dönem analizini uzun dönem büyüme sorunlarına uygulamayı amaçlamaktadır (Yazıcı, 2018). Bu model, temel olarak Keynes'in statik gelir oluşumu teorisini dinamik bir şekilde ele alır. Keynes'in yaklaşımı, yatırımların gelir üzerindeki etkilerini incelerken, Harrod-Domar Büyüme Modeli yatırımların kapasite artışını da göz önünde bulundurur. Her ne kadar Harrod ve Domar modelleri farklı olsa da, bu modeller arasındaki farkların belirsizliği nedeniyle genellikle birlikte anılırlar.

Harrod-Domar Büyüme Modeli, ekonominin dengeli bir şekilde büyümesi için gereken koşulları analiz ederek yatırımların gelir ve talep etkisiyle birlikte kapasite artırıcı etkisini de ele almıştır. Bu model, ekonomik büyümeyi sistematik bir şekilde incelerken kapitalist ekonominin kararsız olduğunu ve girdiler arasındaki ikame oranının düşük olduğunu varsayan bir fonksiyonla açıklamaya çalışmıştır. Harrod-Domar Büyüme Modeli, yatırımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini değerlendirirken birçok önemli noktaya odaklanmaktadır.

Harrod-Domar Büyüme Modeli, sermayenin verimliliği yerine sermaye/hasıla oranını kullanarak büyüme hızının ekonomide denge sağlandığı seviyeye eşit olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum, üretilen mal ve hizmetlerin arz ve talep fazlası olmadan birbirini tam olarak karşılaması gerektiği anlamına gelir. Bu dengeyi sağlamak için yatırımların ve tasarrufların birbirine eşit olması şarttır. Büyüme sorununu daha net görebilmek için üretim faktörlerinin eksiksiz olarak kullanıldığı varsayılır. Özetlemek gerekirse, devlet müdahalesinin göz ardı edildiği kapalı bir ekonomide, gelir seviyesinin dengesi için toplam yatırımların ve toplam tasarrufların birbirine eşit olması gerekmektedir.

2.3.4.1. Harrod büyüme modeli

Post Keynesyen ekonomik analiz, zaman içinde genişleyen bir ekonomik sisteme odaklanmaktadır. Bu sistemde büyüme dinamikleri önemli bir rol oynamaktadır. Post

Keynesyen analizde, büyüme dinamikleri Roy F. Harrod'un 1939'da yayımlanan "Essay in Dynamic Theory" adlı makalesinde ve 1948'de yayımlanan "Towards a Dynamic Economics" adlı eserinde ortaya koyduğu milli gelirin büyüme oranı temel eşitliğine dayanmaktadır (Esen, 2015, s. 56-57).

Harrod büyüme modeline göre, temel kalkınma sorunu, gelirlerin var olan tasarruf düzeyini dengelemesi için yeterli yatırımları artıracak bir seviyeye yükselip yükselmediğidir. Temel problem analizde kullanılan araçlara göre değerlendirilirse, Domar modelindeki mekanizma yani etki katsayısı ve Harrod modelindeki hızlandırıcı prensibi katsayısı kullanılmıştır (Savaş, 1986, s. 322).

Bu modelde üç tip ekonomik büyüme vardır. Bunlar (i) fiili büyüme oranları, (ii) tatmin edici büyüme oranları ve (iii) doğal büyüme oranlarıdır.

(i) Fiili büyüme oranı; belirli bir dönemin sonunda ekonomik büyümedir.

(ii) Yeterli bir büyüme; İş sahiplerinin kararlarında tamamen yeterli düzeyde olan büyüme oranıdır ve bu nedenle ekonominin üretimde bir artışa veya azalmaya neden olmadan düzgün bir şekilde büyüdüğünü göstermektedir.

(iii) Doğal büyüme hızı; bunlar, nüfus artışı ve teknolojik ilerlemenin izin verdiği ölçüde elde edilen büyüme oranlarıdır (Berber, 2006, s. 124-134).

2.3.4.2. Domar büyüme modeli

Kendisinden önceki ekonomistlerin kısa vadedeki yaptıkları analizleri uzun vadede genişletmek için Domar, yatırımın büyüme üzerindeki etkisini geniş bir şekilde dikkate almaktadır. Domar modeline göre, ekonomide kullanılan harcamaların iki farklı etkisi vardır. Bu etkiler, ekonominin arz tarafıyla ilişkili kapasite geliştirme etkisini ve ekonomideki talep ile ilişkili gelir geliştirme etkisini içermektedir (Berber, 2006, s. 108).

Yatırımın kapasite geliştirme üzerindeki etkisi ekonomiye yapılan yatırımlar, yatırım mallarının sayısı veya karayolları, limanlar, barajlar ve köprüler gibi altyapı tesislerinin sayısı artmaktadır. Yatırım malları veya altyapı kurumlarının sayısındaki artış ekonominin yatırım öncesi döneme göre üretiminin artmasına olanak tanımaktadır.

Yatırımların gelir artışı üzerindeki etkisi potansiyeli artırmaya yönelik yatırımların etkisi ekonomideki arz tarafını etkilese de artan gelirin etkisi ekonomideki talep tarafıyla ilişkilidir. Yatırımların vadesinde ortaya çıkan maliyetler, ekonomideki çarpma mekanizmasının işleyişine göre gelirde artışa neden olur. Keynes tarafından kısa vadede analiz edilen bu etki, uzun vadede tam istihdam için belirleyici kriterlerden biridir (Berber, 2006, s. 110).

2.3.5. İçsel büyüme modeli

Kenneth J. Arrow tarafından geliştirilen "yaparak öğrenme" yaklaşımıyla ilgili içsel büyüme modelleri, Paul M. Romer'in 1986'da yayımladığı "Increasing Returns and Long Run Growth" başlıklı çalışmasıyla ortaya çıkmıştır (Arrow 1962, s. 60; Çetin, Işık 2014, s. 77). Bu modelin "içsel" olarak adlandırılması, ekonomik büyümenin açıklanmasının ülkenin kendi iç dinamikleri içinde aranması gerektiğine dikkat çeken bir vurgudan kaynaklanmaktadır (Berber 2006, s. 170).

Romer çalışmasında içsel teknolojik değişim, içsel büyüme, artan getiriler ve uzun dönem büyüme gibi konuları ele almış, alternatif model ve denklemler ortaya koymuştur.

Romer'in içsel teknolojik değişimi ele aldığı modelinde, büyümenin kaynağı olarak teknolojik gelişme gösterilmektedir. Teknolojik gelişmenin ortaya çıkmasında ise kâr maksimizasyonunu hedefleyen firmaların bilinçli olarak aldıkları yatırım kararlarının etkili olduğu öne sürülmektedir. Modelde, teknoloji girdisinin ayırt edici özelliği ne geleneksel bir mal ne de kamusal mal özelliği taşıması; rakip olmayan, kısmen de olsa dışlanan bir mal olması şeklinde ifade edilmiştir. Teknolojinin, rekabete

konu olmamasından dolayı tekeller rekabet piyasası özelliklerini yansıttığı belirtilmiştir (Romer, 1990, s. 71).

Romer modelinde görüşlerini dayandırdığı esaslar şöyle ifade edilebilir: İlk olarak ona göre, teknolojik gelişme, büyümenin temel tetikleyicisidir. Ayrıca teknolojik gelişmeye, piyasa teşviklerini yakından takip eden ekonomik karar alıcıların girişimleri sebep olmaktadır. Bununla birlikte Romer, bir malın üretilmesinde, bilgi stokunun bir üretim girdisi şeklinde kullanılmasının, tüketilebilir ya da yıpranabilir bir girdinin üretim girdisi olarak kullanılmasının çok farklı olduğunu da kabul etmektedir. Çünkü üretilen yeni bir bilgi, başka yeni maliyetlere yol açmadan ve yıpranma olmadan defalarca kullanılabilir (Ateş, 1998, s. 26-27).

Romer'in ortaya koyduğu modelin varsayımları şu şekilde özetlenebilmektedir (Romer, 1990, s. 78-88):

- Üretimde sermaye, beşerî sermaye, emek ve teknolojik seviye indeksi olmak üzere dört temel girdi kullanılmaktadır.

- Sermaye, tüketim malları cinsinden ölçülmektedir. Emek hizmetleri, sağlıklı bir bedensel vücuttan temin edilebilen göz-el koordinasyonu gibi becerileri ifade etmekte ve insanların sayısı ile ölçülmektedir. Beşerî sermaye, örgün eğitim ve mesleki eğitim gibi faaliyetlerin kümülatif etkisi ile ölçülmektedir. Modelde bilgi, rekabete konu olabilen veya rekabete konu olmayan şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Rakip olmayan bilgi teknolojik bileşen olarak ifade edilmektedir.

- Rekabete konu olmayan teknoloji faktörü herhangi bir bireyden ayrı bir varlığa sahip olduğundan sınırsız büyüyebilir. Her yeni bilgi üretimi, oluşan yeni bir mal için bir tasarıma tekabül eder. Dolayısıyla toplam tasarım sayısı ile ölçülmektedir.

- Söz konusu model üç ekonomik sektörden oluşmaktadır. İlk olarak AR-GE sektörü, yeni bilgi üretmek için beşerî sermayeyi ve mevcut bilgi birikimini kullanmaktadır. Özellikle dayanıklı tüketim malları üreticileri için tasarım çalışmaları yapılmaktadır. İkinci olarak ara mallar sektöründe, AR-GE sektörünün ürettikleri

tasarımları kullanarak, son aşamadaki sektörün kullanımına hazır dayanıklı girdiler üretmektedirler. Nihai mallar sektöründe ise, emek, beşerî sermaye ve dayanıklı tüketim malları üreticisi nihai çıktının üretilmesi için bir araya gelmektedir. Nihai mal ya tüketilebilmekte ya da yeni sermaye olarak kaydedilebilmektedir.

- Nüfus ve emeğin arzı sabit olarak kabul edilmektedir.
- Toplam nüfusun içerisindeki beşerî sermaye stoku ve piyasaya tedarik edilen beşerî sermaye stoku sabit olarak kabul edilmektedir. Böylece beşerî sermaye ve emek faktörleri sabitlenmiş olmaktadır.
- Modelde faktör yoğunluğuyla ilgili varsayımlar daha büyük önem arz etmektedir. Üretimin tüketilmeyen kısmı, değişken kaynakları tüketim sektöründen sermaye sektörüne kaydırmasıyla eşdeğerdir. Model araştırmasında, yeni bilgi ve tasarım üretmek için, nispeten beşerî sermaye ve bilgi yoğunluğu fazladır. Emek ve sermaye faktörü modele dâhil edilmemektedir.
- Romer'in ortaya koyduğu modeldeki nihai mal, fiziki emek, nihai mal üretimine ayrılan beşerî sermaye ve fiziki sermayenin bir fonksiyonu olarak ifade edilir.
- Modelde, üretim teknolojisi sıra dışı özellik olarak, sermayenin içinde sonsuz sayıda farklı dayanıklı tüketim malları üreticisini ayrıştırmaktadır.

AR-GE çalışmaları neticesinde, devamlı bir şekilde yeni bilgilerin ve ürünlerin ortaya konup geliştirilmesinin sağlanacağını belirten Romer, bilginin sahip olduğu niteliğin de Ar- Ge çalışmalarını teşvik edici bir mahiyete olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ortaya konan yeni bir bilgi, daha sonraki aşamalarda maliyetsiz bir şekilde kullanılabilme özelliğine sahiptir. Ayrıca yeni bilgi üretimi ve yenilikler üzerinde sahiplik hakları korunması da AR-GE çalışmalarını teşvik etmektedir (Çiftçi ve Aykaç, 2011, s. 164).

Romer'e göre, AR-GE sektöründe ölçeğe göre sabit getiri söz konusu olduğu bir durumda, beşerî sermaye ve fiziksel sermaye iki katına çıkartılırsa, beşerî sermayenin marjinal ürününü sabit kılmaktadır. Fakat Romer'in 1990 yılında ortaya koyduğu bir

modelinde, beşerî sermayenin marjinal ürününü artırdığı gözlemlenmektedir (Kuyubaşı, 2009, s. 33).

Romer'in modeline göre; AR-GE sektöründe teknolojik seviye indeksindeki büyüme, beşerî sermayenin verimliliğini artırmaktadır. Modelde oluşturulan denkleme göre ortaya iki netice çıkmaktadır. İlk olarak, AR-GE çalışmalarına daha fazla beşerî sermayenin ayrılması yeni tasarım üretimini arttırılabilecektir. AR-GE sektörünün sahip olduğu geçmiş dönemlere ait bilgi stoku ne kadar fazla birikmişse, beşerî sermaye verimliliği de o kadar artacaktır. Örneğin günümüzde üniversiteyi bitiren bir mühendis ile bir asır önceki mühendis beşerî sermaye olarak aynı iken, bugünkü mühendislerin geçmiş zamanlara ait mühendislikle ilgili bilgileri hazır olarak elde ettikleri için daha yüksek bir verimliliğe ulaşmış olacaklardır (Ateş, 1998, s. 29-30).

Romer'in 1990 yılında öne sürdüğü modelinde teknolojik gelişmenin üretilmesi süreci üç aşamada açıklanmaktadır:

- AR-GE sektörü: Dizayn ve prototip aşaması olarak ifade edilmektedir. Teknolojik gelişmenin tasarım sürecidir.
- Ara sektör: tasarımların kullanılarak nihai girdilerin üretilmesidir. Bu aşamada daha çok laboratuvar testleri yapılmaktadır.
- Nihai sektör: Ara sektörden ürünler alınmakta ve beşerî sermaye ve işgücü kullanılarak nihai mallar üretilmektedir (Kuyubaşı, 2009, s. 32).

Romer içsel teknolojik değişimi ele aldığı modelinde ulaştığı sonuçlar genel hatlarıyla şöyle ifade edilebilir (Romer, 1990, s. 71):

- Beşerî sermaye stokunu büyüme oranı belirlemektedir.
- AR-GE faaliyetlerine ayrılan beşerî sermaye oldukça azdır
- Dünya piyasalarına entegrasyon büyüme oranlarını artırmaktadır
- Çok fazla nüfusa sahip olmak büyümeyi gerçekleştirmek için yeterli değildir.

Romer, rekabetçi denge şartlarında, kişi başına çıktının sınırsız olarak ve zaman içerisinde sabit şekilde artan bir oranda yükseldiğini ifade etmektedir. Sermaye stokundaki artış neticesinde, yatırım oranı ve sermaye getirisi oranı azalmak yerine artabilir. Ülkeler arasında, kişi başına çıktı oranları açısından yakınsama gerçekleşmeyebilir; dolayısıyla büyüme, görece az gelişmiş ülkelerde sürekli olarak daha yavaş gerçekleşebilmekte ve hatta hiç gerçekleşmeyebilmektedir (Romer, 1986, s. 1003). Anlaşılacağı üzere Romer, Neo-Klasik iktisatta kabul edilen azalan getiriler varsayımını modeline dâhil etmemiştir. Ayrıca Neo- Klasik iktisadın yakınsama öngörüsünün mümkün olmayacağını savunmaktadır. Romer, uzun vadeli rekabetçi bir büyüme modelinin ortaya konulabilmesinde üç temel etkene dikkati çekmektedir: Dışsallıklar, çıktı ve üretimde artan getiriler varsayımı ile yeni bilgi üretiminde ise azalan getiriler varsayımıdır (Yardımcı, 2006, s. 43).

Romer, dışsallıkların modelin işleyişi için çok önemli olduğunu vurgulamakta, bilgiye yapılan yatırımın doğal bir dışsallığa sahip olduğunu belirtmektedir. Bir firma tarafından ortaya çıkartılan yeni bir bilginin, tam olarak gizli tutulması mümkün olmamaktadır. Bu durum diğer firmaların da üretilen bu bilgiden faydalanmasına olanak sağlamaktadır (Romer, 1986, s. 1003).

Romer'in ortaya koyduğu modele göre, bilginin yayılmasının sonuçları şu şekilde özetlenebilir (Yardımcı, 2006, s. 44):

- Yeni bir bilginin ortaya çıkması azalan getirilere yol açmaktadır. Üretilen bilginin üreticiye olan getirisi rekabetçi piyasa şartlarında zamanla azalmaktadır.
- Yeni bilginin azalan getirilere sahip olmasından dolayı bilgi üretiminde yaşanan büyümenin yavaşlamaması için kamu politikalarıyla desteklenmelidir.
- Üretilen bilginin sosyal getirisi, özel getirisinden daha çok olduğundan dolayı, ortaya çıkan toplam üretimde artan getiriler ortaya çıkmaktadır. Yani bilgi giderek artan bir marjinal verime sahip olmaktadır. Bu durum da bilginin sınırsız büyümesini netice vermektedir.

- Bilgi üretiminde var olan dışsallıklar ve yayılma, artan getiri varsayımı altında, sürdürülebilir rekabetçi bir dengeyi sağlayabilmektedir.

2.3.6. Schumpeter'in büyüme modeli

Büyük oranda Marx'ın fikirlerinden etkilenen Schumpeter, büyüme teorilerine farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Marx'ın aksine, Schumpeter kapitalist sistemin sınıf çatışmasından dolayı değil, başarılı olmasından dolayı biteceği görüşünü savunmuştur (Türlüoğlu, 2019, s. 36).

Schumpeter'in büyüme görüşleri iki temel kavram üzerine kuruludur. Bunlar; yenilikler ve girişimciler. Schumpeter'e göre yenilik, teknik ilerlemenin yaşanması veya yeni kaynakların bulunmasıdır. Özellikle teknik yenilikler, uzun dönemde dengelerin değişmesini ve sistemin gelişmesini sağlar. Yenilikler ve girişimciler kapitalist sistem içinde ekonomik dalgalanmalara neden olan ve sistemin gelişimini sağlayan faktörlerdir.

Schumpeter'e göre yenilikler beş şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar:

- Yeni bir malın üretilmesi veya bilinen bir malın kalitesinde gelişim sağlanarak piyasaya sunulması,
- Yeni bir üretim tekniğinin bulunması ve kullanılması,
- Yeni piyasaların keşfedilmesi veya üretilmesi,
- Yeni bir yarı mamul ve hammadde kaynağının keşfedilmesi,
- Endüstrilerin yeniden düzenlenmesi.

Schumpeter'göre girişimci, kapitalist sistemin değişimini ve ilerleyişini sağlayan yenilikleri uygulayan kişidir. Schumpeter, girişimcilerin yenilikler yaparak kârlarını yükseltmeye çalışırken, diğer girişimcilerde aynı şekilde kârlarını yükseltmeye çalışacaklarını vurgulamaktadır. Bu süreç başka yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olarak yeniliklerin kümelenmesi şeklinde devam edecektir. Bir süre sonra girişimciler kendilerine monopol bir pazar yaratır ve sürekli olarak eski malların ve endüstrilerin yerini yeni mallar ve endüstriler almaktadır. Schumpeter bu durumu, yaratıcı yıkım şeklinde ifade etmektedir.

Bu ifadeye göre kapitalizm durağan olmayan bir yapıya sahiptir ve sürekli olarak yenilenmektedir. Bu sürecin döngüsel olarak devam etmesi nedeniyle sistem, kapitalizmin çökmesine neden olacak ve sosyalist bir düzenin oluşmasını sağlayacaktır (Langroodi, 2021).

2.4. Ekonomik Büyüme Gelir Dağılımı İlişkisi Kapsamında Kapsayıcı Büyüme

Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki, uzun yıllardır ekonomi literatüründe üzerinde çalışılan önemli bir konudur. Kapsayıcı büyüme, ekonomik büyümenin, toplumdaki tüm kesimleri kapsayarak gelir dağılımının adil bir şekilde düzeltilmesine katkı sağlaması anlamına gelmektedir. Geleneksel olarak, ekonomik büyümeyle birlikte gelirin otomatik olarak tüm kesimlere eşit bir şekilde dağılacığı düşünüldü. Ancak, pratikte ekonomik büyüme bazen gelir eşitsizliğini artırabilmektedir. Gelirin zengin kesimlere daha fazla akması, yoksul kesimleri geride bırakabilmekte ve gelir dağılımı eşitsizliğini artırabilmektedir. Kapsayıcı büyüme stratejisi, ekonomik büyümeyi teşvik ederken aynı zamanda gelir eşitsizliğini azaltmayı amaçlamaktadır. Bu, gelir dağılımının düzeltilmesi için farklı politika ve önlemlerle birlikte uygulanabilmektedir. Bazı önemli kapsayıcı büyüme politikaları aşağıdaki unsurları içerebilmektedir (Akbaş ve Apar, 2010):

- Eğitim ve İnsan Sermayesi Yatırımları: Eğitim, yoksul kesimlerin ekonomik büyümeye daha fazla katılımını sağlamaktadır. Eğitim olanaklarının iyileştirilmesi ve insan sermayesi yatırımlarının artırılması, gelir eşitsizliğini azaltmada önemli bir rol oynamaktadır.
- İstihdam Olanaklarının Genişletilmesi: İstihdam fırsatlarının artırılması, gelirin daha geniş kesimler arasında dağılmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle düşük gelirli ve dezavantajlı grupların işgücü piyasasına katılımını kolaylaştırmak, kapsayıcı büyümenin önemli bir parçasıdır.
- Sosyal Güvenlik ve Yardımlar: Sosyal güvenlik programları ve gelir desteği, yoksul kesimlere ekonomik güvence sağlayarak gelir eşitsizliğini azaltmada etkili olabilmektedir.

- Vergi Politikaları: Gelirin daha adil bir şekilde dağılmasını sağlamak için vergi sistemi düzenlemeleri yapılabilmektedir. Yüksek gelirli kesimlere daha yüksek vergi oranları uygulamak, gelir eşitsizliğini azaltabilmektedir.
- Mali Uygunluk ve Finansal Erişim: Mali uygunluğun artırılması ve finansal hizmetlere erişimin kolaylaştırılması, düşük gelirli kesimlerin ekonomik büyümeden daha fazla yararlanmasına yardımcı olabilmektedir.

Kapsayıcı büyüme, ekonomik gelişmenin sağlam temellere dayanmasını ve toplumdaki tüm bireylerin büyümeden adil bir şekilde pay almasını hedeflemektedir. Bu kavram, sosyal adaletin sağlanması, gelir eşitsizliğinin azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması amacıyla önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Kapsayıcı büyüme politikalarının uygulanması, ekonomik büyüme ve sosyal kalkınmanın el ele gitmesini sağlamaktadır. Gelir eşitsizliğinin azaltılması, toplumun tüm kesimlerinin daha fazla fırsata erişmesine ve insanların potansiyellerini gerçekleştirmesine olanak tanıyacaktır. Bu durum, yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın temellerinin güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Bedir, 2022, s. 315).

Kapsayıcı büyüme stratejileri, yalnızca gelir dağılımının düzeltilmesine yönelik tedbirleri içermemektedir. Aynı zamanda, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimi artırarak insan sermayesinin geliştirilmesine odaklanmaktadır. İnsan sermayesi yatırımları, bireylerin yeteneklerini geliştirerek üretkenliklerini artırır ve ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır. Kapsayıcı büyüme, uzun vadeli sürdürülebilirliği hedeflerken, çevresel sürdürülebilirliğe de önem vermektedir. Doğal kaynakların verimli kullanımı ve çevre dostu uygulamaların teşvik edilmesi, gelecek nesillerin yaşam kalitesini koruyarak kapsayıcı büyümenin temel bileşenlerindendir. Bu stratejilerin başarılı bir şekilde uygulanması için etkin kamu yönetimi, şeffaf politika süreçleri ve hesap verebilirlik gereklidir. Aynı zamanda, yolsuzlukla mücadele ve güçlü kurumların oluşturulması, kapsayıcı büyümenin başarısını desteklemektedir (Çetin, 2017).

Sonuç olarak, kapsayıcı büyüme, ekonomik büyümenin toplumun tüm kesimlerini kucaklayarak daha adil, sürdürülebilir ve kapsamlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan

önemli bir kavramdır. Bu stratejilerin benimsenmesi, daha adil ve refah düzeyi yüksek bir toplum oluşturmak için atılmış önemli bir adımdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME İLE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ:

AZERBAYCAN ÖRNEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde Azerbaycan ekonomisinde ekonomik büyüme ile gelir dağılımı ilişkisi ampirik olarak incelenecektir. İlk olarak konu doğrultusunda önceden yapılmış bazı çalışmaları kapsayan literatür taraması yapılacaktır. Daha sonra veri seti ve ekonometrik model açıklandıktan sonra uygun zaman serisi analizleri kullanılarak analiz yapılacaktır. Son olarak çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda Azerbaycan ekonomisi için genel değerlendirme yapılarak politika önerileri açıklanacaktır.

3.1. Literatür

Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı ilişkisinin Azerbaycan ekonomisi için ampirik düzeyde incelenmesinden önce ilk olarak literatürde yapılmış konuyla ilgili çalışmaların incelenmesi gerekmektedir. Literatür taraması yapılarak diğer çalışmalarda kullanılan yöntemler, değişkenler incelenecektir. Aşağıda konuyla ilgili uygun literatür taraması özetlenmiştir.

Murphy, Shleifer ve Vishny (1989) tarafından yapılan araştırmada, gelir dağılımı ve iktisadi büyüme arasındaki etkileşim mekanizmasını açıklamak için mikroiktisadi varsayımlar ve göstergeler kullanılmıştır. Araştırmacılar, gelir dağılımının adaletli hale gelmesinin, yurtiçi pazarın genişlemesine ve ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına yol açarak sanayileşme ve büyümeyi hızlandırdığını ifade etmişlerdir.

Clarke (1995), gelir eşitsizliğinin büyümenin istenmeyen bir sonucu olduğuna dair yaygın inancın aksine, bunun aslında negatif bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koyan regresyon analizleri yapmıştır. Clarke, ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki olduğunu gözlemlemiştir. Ayrıca, Clarke'e göre bu ilişki demokratik olan ve olmayan ülkelerde tutarlıdır ve aksine ilişkinin boyutu önceden sanılandan oldukça küçüktür.

Chen (2003), İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, yüksek gelir eşitsizliği karşısında düşük ekonomik büyüme sergileyen veya düşük gelir eşitsizliği karşısında yüksek büyüme gösteren ülkelerin varlığını incelemiş ve farklı ülke grupları için panel veri analizi yapmıştır. Analiz, gelir eşitsizliğinin gelir düzeyine göre başlangıçta arttığını ve sonra azaldığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, Kuznets'in ters-U hipotezine benzemektedir. Ancak başka bir sonuç, uzun vadeli gelir artış oranının başlangıçta arttığı ve sonra başlangıçtaki gelir eşitsizliğiyle birlikte azaldığı durumu ters-U hipotezinden farklılık göstermektedir.

Galor ve Moav (2004) tarafından yapılan çalışmada, iktisadi kalkınmanın ilk aşamasında gelir eşitsizliğinin büyümeyi artırdığı belirtilmiştir. Bu aşamada, fiziki sermaye birikimi büyümenin itici gücü olduğu için, gelir eşitsizliği iktisadi kaynakların tasarruf eğilimi yüksek olan kişilere aktarılmasına yol açmaktadır. Ancak kalkınma süreci ilerledikçe, bu etkinin tersine döndüğü ve gelir dağılımının adaletli hale gelmesinin, beşerî sermaye birikimini artırarak büyümeyi teşvik ettiği tespit edilmiştir. Yani, ilerleyen aşamalarda gelir dağılımının adaletli olması, büyümeyi destekleyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Mercan ve Azer (2013), Merkezi Asya ve Kafkas ülkeleri üzerinde yaptıkları çalışmada, 1995-2009 yılları arasındaki gözlemlere dayanarak, ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerinde negatif bir etkisi olduğunu belirlemiştir. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan gibi ülkelerde bu etkinin daha belirgin olduğu bulunmuştur.

Rubin ve Segal (2015), ABD'nin 1953-2008 dönemine ait verileri kullanarak Kuznets hipotezini test etmişlerdir. Analiz, ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin üst, orta ve düşük gelir grupları arasında belirli farklılıklar olsa da Kuznets'in önerdiği deseni takip ettiğini ortaya koymuştur.

Ak ve Altıntaş (2016), Türkiye için 1986-2012 dönemini kapsayan ARDL sınır testi kullanarak Kuznets hipotezinin geçerliliğini incelemişler ve Kuznets hipotezinin ters-U şeklinde değil, U şeklinde desteklendiğini bulmuşlardır. Türkiye'de gelir eşitsizliği, ekonomik büyümenin başlangıç aşamalarında azalırken sonraki süreçte artmaktadır.

Jong-Hee Kim (2016) tarafından yapılan araştırmada, OECD ve Avrupa Birliği'ndeki 40 ülkeyi kapsayan bir çalışmada ülkeler düşük ve yüksek gelirli olarak iki gruba ayrılmıştır.

Bu çalışmada finansal sistemin yaygınlığı, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme incelenmiş ve ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir verileri üzerinden yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, düşük gelirli ülkeler grubunda gelir dağılımındaki adaletin iyileşmesinin büyüme üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, düşük gelirli ülkelerde ekonominin kırılganlık düzeyinin yüksek olduğu durumlarda bu ilişkinin daha da güçlü olduğu saptanmıştır.

Topuz ve Dağdemir (2016), 1995-2011 dönemine ait verileri kullanarak 94 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin Kuznets hipotezinin geçerliliğini incelemişlerdir. Kurulan modellerden elde edilen bulgular, Kuznets'in öne sürdüğü hipotezi desteklediği görülmüştür.

Akalin, Özbek ve Çiftçi (2018), Türkiye ekonomisinde gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler. Çalışmada Türkiye ekonomisi için 1984-2011 dönemi verileri kullanılmıştır. Yapılan ARDL sınır test sonuçlarına göre Türkiye’de 1984-2011 döneminde Kuznets hipotezi geçerli olmaktadır. Yani kişi başına gelir ile GINI katsayısı arasında ters N şeklinde bir ilişki bulunmaktadır.

Erkişi ve Ceyhan (2019), 14 Avrupa Birliği ülkesinin 1993-2016 dönemi verilerini kullanarak iktisadi büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada panel eşbütünleşme analizi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişki uzun dönemde incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre reel iktisadi büyüme ile gelir dağılımı adaleti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Fakat uzun dönem sonuçlarına göre reel iktisadi büyüme gelir dağılımı adaletini olumsuz etkilemektedir. Sonuçlara göre uzun dönemde iktisadi büyüme gelir dağılımı adaletinin bozulması doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Ersungur ve diğerleri (2020), Türkiye ekonomisinde 1980-2017 dönemi verilerini kullanarak ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ARDL sınır testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasında kısa dönemde negatif, uzun dönemde ise pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Şengür (2020), geçiş ekonomilerinde gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Çalışmada 1995-2013 dönemi verileri

kullanılmıştır. Çalışmada statik panel analizi kullanılarak analizler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre incelenen geçiş ekonomilerine sahip ülkelerde Kuznets'in ters-U hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

3.2 Veri Seti ve Model

Çalışmada Azerbaycan ekonomisi için 1995-2021 dönemleri kapsamında yıllık veriler kullanılmıştır. Analizler yapılırken kullanılan GINI katsayısı (GINI) bağımlı değişken, işsizlik (UNEMP) ve ekonomik büyüme (GSYİH) değişkenleri ise bağımsız değişken olarak ekonometrik modele dahil edilmiştir. Analizlerde kullanılan değişkenler oransal olarak modele dahil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan Değişkenler, tanımlamaları ve edinildiği kaynaklar Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Veri Tabanı	Değişken Adı Kısaltması
Gini Katsayısı	Harvard Database (https://library.harvard.edu/services-tools/database-search)	GINI
İşsizlik	Azerbaycan İstatistik Kurumu (https://www.stat.gov.az/)	UNEMP
Ekonomik Büyüme	Azerbaycan İstatistik Kurumu (https://www.stat.gov.az/)	GSYİH

Tablo 1'de analiz için yer alan değişkenler kullanılarak aşağıdaki ekonometrik model kurulmuştur:

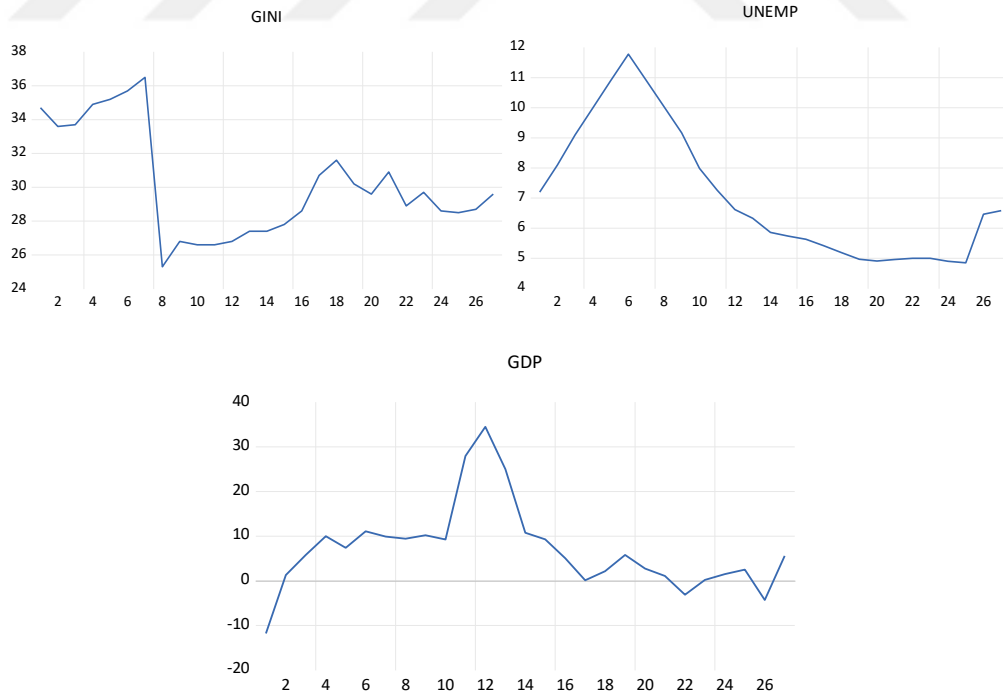
$$GINI = \beta_0 + \beta_1 UNEMP + \beta_2 GSYİH + u \quad (1)$$

Yukarıda verilen eşitlikte, gelir dağılımı adaletini temsil eden GINI katsayısı bağımlı değişken, UNEMP işsizlik oranı ve ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH değişkeni bağımsız değişken olmaktadır. β_0 , β_1 ve β_2 katsayıları ve u ise hata terimini göstermektedir.

3.3. Verilerin Grafik İncelemesi

Azerbaycan ekonomisinde 1995-2021 yılları baz alınarak yapılan çalışmada gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Granger ve Newbold (1974) yaptıkları çalışmada durağan olmayan yani birim kök içeren değişkenlerle analizler yapıldığı zaman sonuçlarda sahte regresyon durumuyla karşılaşılabilceğini göstermişlerdir. Bu sebeple literatürde yapılan çalışmalarda ilk adım olarak durağanlık durumunun incelendiği görülmektedir. Yapılan bu çalışmada da ilk olarak modelde yer alan değişkenlerin durağanlık durumları hem grafiksel inceleme hem de birim kök testleri yardımıyla incelenmiştir.

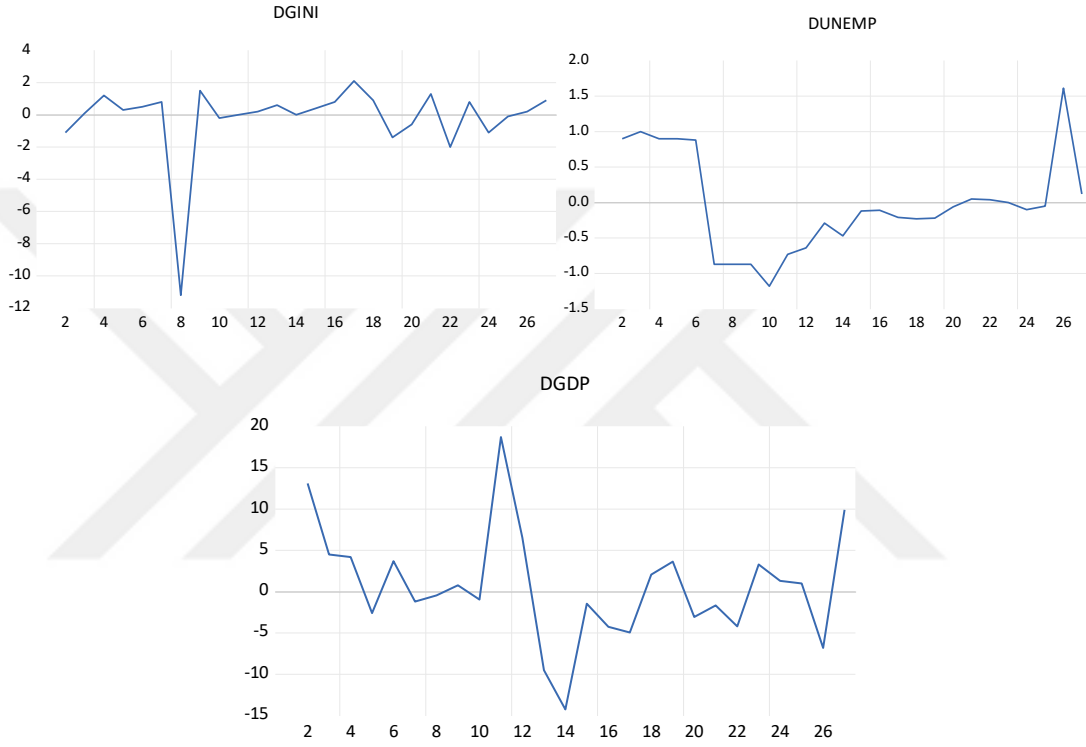
Grafik 1. Değişkenlerin Düzey Değerlerinin Grafikleri

Yukarıda modelde kullanılan değişkenlerin düzey değerlerinin grafikleri görülmektedir. Grafikler incelendiği zaman üç değişkenin de birim kök içerdiği görülmektedir. Yani GINI, UNEMP ve GSYİH değişkenleri düzey değerlerinde durağan dışı

yapı sergilemektedir. Değişkenlerin birinci farkları alınarak yapılan grafiksel inceleme Grafik 2’de sunulmuştur. Grafik 2’ye bakıldığında, değişkenlerin birinci farklarının alındığı zaman durağan hale geldiği görülmektedir.

Grafik 2. Değişkenlerin Birinci Farklarının Grafikleri

3.4. Birim Kök Testleri

Çalışmada, değişkenlerin durağanlık durumları Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri yardımıyla incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	ADF (sabit)	ADF (trend ve sabit)	PP (sabit)	PP (trend ve sabit)
GINI	-8.756306 [0,0000]	-2.220397 [0,4595]	-2.276770 [0,1864]	-2.199211 [0,4703]
UNEMP	-0.753606 [0,8155]	-1.504736 [0,8017]	-1.195190 [0,6608]	-2.112124 [0,5155]
GSYİH	-2.491657 [0,1289]	-2.526220 [0,3138]	-2.592230 [0,1073]	-2.972156 [0,1584]
Kritik Değer %1	-3.711457	-4.356068	-3.711457	-4.356068
Kritik Değer %5	-2.981038	-3.595026	-2.981038	-3.595026
Kritik Değer %10	-2.629906	-3.233456	-2.629906	-3.233456
Not: ADF ve PP için kritik değerler MacKinnon (1996) tarafından elde edilmiştir. [ ] içindeki değerler olasılık değerlerini gösterir.				

Tablo 2’de verilen sonuçlara göre GINI, UNEMP ve GSYİH değişkenleri düzey değerlerinde birim kök içermektedir. Yani modelde bulunan her üç değişken düzey seviyesinde durağan dışı yapı sergilememektedir. Değişkenlerin birinci farkları alınarak ADF ve PP birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Değişkenlerin Birinci Farkları için ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	ADF (sabit)	ADF (trend ve sabit)	PP (sabit)	PP (trend ve sabit)
DGINI	-5.817499 [0,0001]	-5.753634 [0,0005]	-5.822649 [0,0001]	-5.759385 [0,0004]
DUNEMP	-4.555910 [0,0052]	-5.483827 [0,0033]	-4.527844 [0,0011]	-6.368165 [0,0001]
DGSYİH	-4.144080 [0,0038]	-3.884135 [0,0283]	-4.112013 [0,0041]	-3.723696 [0,0393]
Kritik Değer %1	-3.724070	-4.374307	-3.724070	-4.374307
Kritik Değer %5	-2.986225	-3.603202	-2.986225	-3.603202

Tablo 3. Değişkenlerin Birinci Farkları için ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları
(Devam)

DEĞİŞKENLER	ADF (sabit)	ADF (trend ve sabit)	PP (sabit)	PP (trend ve sabit)
Kritik Değer %10	-2.632604	-3.238054	-2.632604	-3.238054
Not: ADF ve PP için kritik değerler MacKinnon (1996) tarafından elde edilmiştir. [ ] içindeki değerler olasılık değerlerini gösterir.				

Tablo 3'te değişkenlerin birinci farkları için yapılmış birim kök test sonuçları özetlenmiştir. Elde edilen test sonuçlarına göre birinci farkları alındığı zaman tüm değişkenler durağan hale gelmektedir. Yani farkları alınan değişkenler birim kökten arınmıştır.

3.5. Eşbütünleşme Analizi

Serilerin birim kök testlerine göre aynı dereceden bütünleşik oldukları sonucuna varılmıştır. Ancak değişkenlerin uzun dönemde her zaman birlikte hareket ettiği anlamına gelmez. Durağan olmayan iki veya daha fazla seri arasındaki uzun dönem ilişki, eşbütünleşme testi ile belirlenmektedir. Bu amaçla birçok test geliştirilmiştir. Bu çalışmada, serilerin birinci farklarının durağan olduğu tespit edildikten sonra Johansen (1988) yöntemi kullanılarak aralarında uzun dönem denge ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Johansen testi, maksimum olabilirlik yöntemini kullanarak eşbütünleşme ilişkisinin sayısını ve parametrelerini bulmamıza olanak sağlar. Bu yöntemde, eşbütünleşme ilişkisini ortaya koymak için Maximum Eigen Value (Maksimum Öz Değer) Testi ve Trace (İz) Testi adı verilen iki farklı test kullanılır. Hesaplanan maksimum özdeğer ve iz istatistikleri, kritik değerlerle karşılaştırılarak eşbütünleşme ilişkisinin varlığına karar verilir.

Tablo 4. Johansen Eşbütünleşme Analiz Sonuçları

Eigen Değeri	Trace İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık Değer
0.672090	39.14242	29.79707	0.0032
0.418255	13.49706	15.49471	0.0978
Eigen Değeri	Maksimum Eigen İstatistiği	% 5 Kritik Değer	Olasılık Değer
0.672090	25.64536	21.13162	0.0108
0.418255	12.45963	14.26460	0.0946

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına ilişkin yapılan Johansen eşbütünleşme testinde uygun hipotezler aşağıdaki şekilde olmaktadır.

H_0 : Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur

H_1 : Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır

Elde edilen sonuçlara göre test istatistik değerlerinin olasılıkları %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır.

3.6. Hata Düzeltme Modeli

Sims (1980) tarafından ortaya konulan bir model olan Granger nedensellik testi, VAR (Vector Autoregressive) modelinde temel alınmaktadır. VAR modeli, iki içsel değişkenin var olduğu durumlarda her bir değişkenin kendi geçmiş değerleri ile diğer değişkenin belirli bir döneme kadar olan gecikmeli değerleri arasında ilişki kurmaktadır. Sims, yapısal modeldeki içsel-dışsal ayrımı eleştirir ve bu ayrımın yapay olduğunu belirtmektedir. Örneğin, Y_t ve X_t serilerini ele alırsak, VAR modeli (Ertek, 2000, s. 404) aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \delta_j X_{t-j} + \epsilon_{1t} \quad (2)$$

$$X_t = \alpha + \sum_{j=1}^m \theta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \partial_j X_{t-j} + \epsilon_{2t} \quad (3)$$

Eş-bütünleşik değişkenlerin dikkate değer bir prensibi, zaman içinde uzun dönemde sapmaların meydana gelmesidir. Bu modelde, değişkenlerin bazıları uzun dönem dengeye geri dönebilmek için gerekli koşullara sahip olmalıdır. Hata düzeltme modelinde, sistemdeki değişkenlerin kısa dönem dinamikleri denge sapmasından etkilenmektedir (Şahbaz, 2009, s. 140). Hata düzeltme modeli denklemi, değişkenlerin birinci farklarının yanı sıra eş bütünleşme regresyonunun bir dönem gecikmeli hatalarını da içermektedir. Hata düzeltme modelinin kullanılmasının bir avantajı, kısa ve uzun dönemli nedensellikleri ortaya koyması ve değişkenler arasındaki dengesizliğin tespit edilerek düzeltilmesine olanak sağlamasıdır (Enders, 1995, s. 365–366).

Granger nedensellik testinde kullanılan denklemler hata düzeltme terimini içerecek şekilde aşağıdaki gibi belirlenmelidir (Özata ve Esen, 2010, s. 65).

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \alpha_0 \Delta X_t + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j \Delta Y_{t-j} + \lambda_1 ECT_{t-1} + u_t \quad (4)$$

$$\Delta X_t = \gamma_0 + \delta_0 \Delta Y_t + \sum_{i=1}^m \gamma_i \Delta X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j \Delta Y_{t-j} + \lambda_2 ECT_{t-1} + v_t \quad (5)$$

Yukarıdaki denklemlerde bulunan ECT katsayısı hata düzeltme katsayısını ifade etmektedir. Hata düzeltme modelinin düzgün şekilde çalışması için bu değerin 0 ile -1 arasında yer alması ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Granger (1988), değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunda, bu değişkenler arasındaki kısa dönem nedensellik ilişkisinin VECM ile incelenebileceğini ifade etmiştir. Bu, bağımlı değişkendeki değişimlerin, açıklayıcı değişkenlerdeki değişim ve eşbütünleşme regresyonundaki gecikmeli hata teriminin bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir.

3.7. Granger Nedensellik Testi

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin tespiti için hata düzeltme modeline bağlı olarak Granger nedensellik testi uygulanabilir. Çalışmada ele alınan Değişkenler arasında olan nedensellik ilişkisini test eden Granger nedensellik test sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Hipotezler	Test İstatistiği	Olasılık değeri
UNEMP → GINI		
H ₀ : UNEMP’den GINI’e doğru nedensellik ilişkisi yoktur	12.70182	0.0053

Tablo 6. Granger Nedensellik Test Sonuçları (Devam)

Hipotezler	Test İstatistiği	Olasılık değeri
GINI→ UNEMP		
H ₀ : GINI'den UNEMP'e doğru nedensellik ilişkisi yoktur	1.588073	0.6621
GSYİH→GINI		
H ₀ : GSYİH'den GINI'e doğru nedensellik ilişkisi yoktur	0.352359	0.9499
GINI→GSYİH		
H ₀ : GINI'den GSYİH'ye doğru nedensellik ilişkisi yoktur	24.87061	0.0000

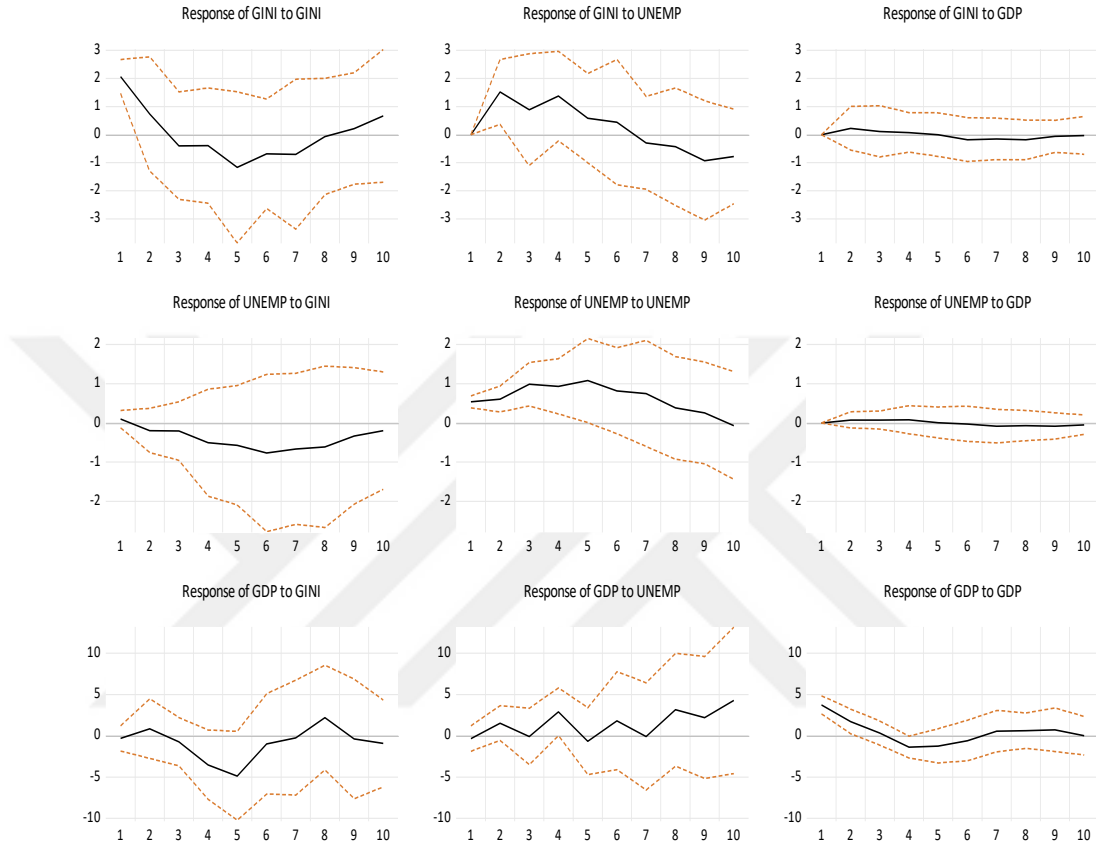
Tablo 5'te gelir dağılımını temsilen kullanılan GINI katsayısı ile ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan GSYİH değişkeni ve işsizlik arasındaki Granger nedensellik test sonuçları görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre işsizlikten GINI katsayısına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Yani işsizlik arttığı zaman gelir dağılımı etkilenmektedir. Aynı şekilde GINI katsayısından ekonomik büyümeye doğru da tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ülkede gelir dağılımı adaleti sağlandığı zaman ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

3.8. Etki-Tepki Fonksiyonları

Etki-tepki fonksiyonları, rassal hata terimlerinden birindeki standart sapmalı bir şokun, içsel değişkenlerin mevcut ve gelecekteki değerlerine olan etkisini gösterir. Etki-tepki fonksiyonlarını kullanma amacı, değişkenlerdeki dinamik tepkileri gözlemlemek ve şoklara uyum sürecini incelemektir (Esen, 2010, s. 66).

Grafik 3. Etki-Tepki Fonksiyonları

Response to Cholesky One S.D. (d.f. adjusted) Innovations ± 2 S.E.

Grafik 3'te etki-tepki fonksiyonları görülmektedir. Etki-tepki fonksiyonlarında ortadaki çizgi etki-tepki grafiklerini ifade etmektedir. Ortadaki mavi çizgilerin alt ve üstünde görülen kırmızı çizgiler ise alt ve üst sınırları ifade etmektedir. Etki-tepki fonksiyonlarının istatistiksel olarak anlamlı olması için ortadaki çizgilerin yani etki-tepki grafiklerinin alt ve üst sınırlar içerisinde bulunması gerekmektedir. Kurulan etki-tepki grafikleri alt ve üst sınırlar içerisinde bulunduğu için etki-tepki fonksiyonlarının düzgün çalıştığını ifade etmektedir.

3.9. Varyans Ayırıştırması

Etki-tepki analizi, değişkenlerdeki değişimin işareti, süresi ve büyüklüğü hakkında bilgi sağlarken, varyans ayırıştırması değişkenlerin değişiminde hangi oranlarda etkili olduklarına dair bilgi sunmaktadır. Varyans ayırıştırması, bağımlı değişkenlerdeki değişimin ne kadarının kendi şoklarından kaynaklandığını ve ne kadarının diğer değişkenlerin

şoklarından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Bir değişkende meydana gelen bir şok, doğrudan o değişkeni etkilerken aynı zamanda VAR/VECM sisteminin dinamik yapısıyla diğer değişkenleri de etkilemektedir. Varyans ayrıştırması, bir değişkenin tahmin hata varyansının, kendi şokları ve diğer değişkenlerin şokları tarafından açıklanan oranını belirlemektedir (Brooks, 2008, s. 300-301). Aşağıda sırasıyla GINI katsayısı, UNEMP ve GSYİH değişkenleri için yapılan varyans ayrıştırma sonuçları özetlenmiştir.

Tablo 7. GINI Katsayısı için Varyans Ayrıştırma Analiz Sonuçları

Dönem	S.E.	GINI	UNEMP	GSYİH
1	2.069683	100.0000	0.000000	0.000000
2	2.679282	67.19997	32.11548	0.684547
3	2.852539	61.22865	38.01024	0.761111
4	3.191431	50.40510	48.92953	0.665371
5	3.447731	54.62223	44.80747	0.570308
6	3.547129	55.33055	43.87505	0.794400
7	3.631045	56.51626	42.54614	0.937595
8	3.662101	55.60051	43.22256	1.176926
9	3.784354	52.37753	46.49280	1.129668
10	3.921982	51.69338	47.24906	1.057566

Yukarıdaki tabloda GINI katsayısı için yapılan varyans ayrıştırma analiz sonuçları özetlenmiştir. Sonuçlara göre ilk dönemde GINI katsayısı varyansındaki toplam değişimin tümü kendisi tarafından açıklanmaktadır. İlerleyen dönemlerde diğer değişkenlerin GINI katsayısı üzerindeki etkisi artmaktadır. İkinci dönemde GINI katsayısının varyansındaki toplam değişimin yaklaşık %67,2'si kendisi tarafından, %32'si işsizlik (UNEMP) tarafından ve %0,68'i ise büyüme (GSYİH) tarafından açıklanmaktadır. Son dönemde yani 10 dönem sonucunda GINI katsayısındaki toplam değişimin %51,7'si kendisi tarafından, %47,25'i işsizlik tarafından ve %1.06'sı ise ekonomik büyüme tarafından açıklanmaktadır. Azerbaycan ekonomisinde ekonomik büyümeden daha çok işsizliğin GINI katsayısı üzerinde etkili olduğu elde edilen bulgular içerisindedir. Bu bulgu literatürde gelişmekte olan ülkeler için yapılmış diğer çalışmalar tarafından desteklenmektedir.

Tablo 8. UNEMP için Varyans Ayrıştırma Analiz Sonuçları

Dönem	S.E.	GINI	UNEMP	GSYİH
1	0.543642	3.209392	96.79061	0.000000
2	0.838866	6.811021	92.42359	0.765386
3	1.312898	5.283655	94.11678	0.599568
4	1.688270	12.15641	87.25552	0.588071
5	2.082778	15.50366	84.10939	0.386948
6	2.365815	22.58088	77.10637	0.312743
7	2.569994	25.80076	73.83157	0.367673
8	2.670213	29.16854	70.41648	0.414977
9	2.704185	29.96729	69.53855	0.494159
10	2.712953	30.31747	69.15904	0.523487

Tablo 9’da işsizlik değişkeni için yapılmış varyans ayrıştırma analiz sonuçları görülmektedir. Sonuçlara göre ilk dönemde işsizlik değişkeninin varyansındaki toplam değişimin %96,8’i kendisi tarafından ve %3,2’si ise GINI katsayısı tarafından açıklanmaktadır. Dönemler itibarile işsizlikteki değişimin diğer değişkenler tarafından da açıklandığı görülmektedir. Son dönemde işsizlik değişkeninin varyansındaki toplam değişimin %69,16’sı kendisi tarafından, %30,32’si GINI katsayısı tarafından ve %0.52’si ise GSYİH değişkeni tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 9. GSYİH için Varyans Ayrıştırma Analiz Sonuçları

Dönem	S.E.	GINI	UNEMP	GSYİH
1	3.766754	0.745211	0.852475	98.40231
2	4.493323	4.144072	12.09402	83.76190
3	4.565772	6.637881	11.75920	81.60292

Tablo 10. GSYİH için Varyans Ayrıştırma Analiz Sonuçları (Devam)

Dönem	S.E.	GINI	UNEMP	GSYİH
4	6.602663	31.70252	24.95668	43.34081
5	8.326594	54.21852	16.33510	29.44637
6	8.601072	52.15437	19.77785	28.06778
7	8.622891	51.97281	19.68784	28.33935
8	9.458709	48.60913	27.42826	23.96261
9	9.744738	45.95389	30.93257	23.11354
10	10.68479	38.98644	41.78818	19.22539

Tablo 10’da ekonomik büyüme için yapılmış varyans ayrıştırma analiz sonuçları görülmektedir. Sonuçlara göre ilk dönemde GSYİH değişkeninin varyansındaki toplam değişimin %98,4’ü kendisi tarafından, %0,75’i GINI katsayısı tarafından ve %0,85’i ise UNEMP değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Dönemler itibarile GSYİH değişkenindeki değişimin diğer değişkenler tarafından da açıklandığı görülmektedir. Son dönemde GSYİH değişkeninin varyansındaki toplam değişimin %19,23’ü kendisi tarafından, %39’u GINI katsayısı tarafından ve %41,79’u ise UNEMP değişkeni tarafından açıklanmaktadır.

SONUÇ

Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki, uzun süredir ekonomi literatüründe tartışılan bir konudur. Bu ilişki, bir ülkenin ekonomik büyüme hızıyla gelir dağılımındaki eşitsizlik arasındaki bağlantıyı anlamayı amaçlamaktadır. Birçok araştırma, ekonomik büyümenin genel olarak gelir seviyelerini artırdığını ve yoksulluğu azalttığını göstermektedir. Ekonomik büyüme, yeni iş imkanları yaratır, üretim ve tüketim artışına yol açar ve dolayısıyla hanehalkı gelirlerinin artmasını sağlar. Bu durumda, gelir dağılımındaki eşitsizlik düzeyi azalabilmektedir. Ancak, ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi tek yönlü olmayabilir. Bazı durumlarda, ekonomik büyüme zenginleri daha da zenginleştirirken, fakir kesimleri geride bırakabilir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, ekonomik büyümenin yarattığı fırsatlardan yeterince faydalanamayan kesimler arasında artabilmektedir.

Azerbaycan, son yıllarda ekonomik büyüme konusunda dikkate değer bir performans sergilemiştir. Özellikle petrol ve doğal gaz gibi kaynaklarının zenginliği, ekonomik büyümeyi desteklemiştir. Ekonomik büyüme, genellikle gelir seviyelerini artırır ve yoksulluğu azaltır. Azerbaycan'daki ekonomik büyüme de bu şekilde gelir seviyelerini artırmış ve ülke genelindeki yoksulluğu azaltmıştır. Petrol ve doğal gaz sektöründeki büyüme, iş imkanları yaratmış ve gelir dağılımında iyileşmelere yol açmıştır. Ancak, Azerbaycan'da gelir dağılımındaki eşitsizlik hala bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik büyüme, bazı kesimler arasındaki gelir eşitsizliğini artırabilir. Özellikle kırsal bölgelerde ve düşük gelirli ailelerde yaşayan insanlar, ekonomik büyümenin getirdiği fırsatlardan yeterince faydalanamayabilmektedirler.

Yapılan bu çalışmada Azerbaycan ekonomisinde ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki ampirik düzeyde incelenmiştir. Çalışmada 1995-2021 dönemi verileri kullanılarak zaman serisi analizleri yapılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsilen çalışmada gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan GINI katsayısı da gelir dağılımını ifade etmektedir. Çalışmada aynı zamanda işsizlik değişkeni kullanılmıştır.

İlk olarak ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin durağanlık durumları incelenmiştir. Grafik incelemesi ve yapılan ADF ve PP birim kök test sonuçlarına göre değişkenler düzey seviyesinde durağan dışı bir yapı sergilese de birinci farkları alındığı zaman değişkenler durağan bir yapıya sahip olmaktadır.

Modelde yer alan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Johansen eşbütünleşme testi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen Johansen eşbütünleşme test sonuçlarına göre test istatistik değerlerinin olasılıkları %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır.

Gelir dağılımını temsilen kullanılan Gini katsayısı ile ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan GSYİH değişkeni ve işsizlik arasındaki Granger nedensellik test sonuçları görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre işsizlikten Gini katsayısına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Yani işsizlik arttığı zaman gelir dağılımı etkilenmektedir. Aynı şekilde Gini katsayısından ekonomik büyümeye doğru da tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ülkede gelir dağılımı adaleti sağlandığı zaman ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

Değişkenler arasındaki karşılıklı ilişki etki-tepki fonksiyonları doğrultusunda incelenmiştir. Elde edilen etki-tepki grafiklerinin hepsinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani modelde yer alan değişkenler arasında karşılıklı ilişki bulunmaktadır. Değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri rakamsal olarak incelemek için son aşamada varyans ayrıştırma analizi kullanılmıştır. Sonuçlara göre, ilk dönemde Gini katsayısı varyansındaki toplam değişimin tümü kendisi tarafından açıklanmaktadır. İlerleyen dönemlerde diğer değişkenlerin Gini katsayısı üzerindeki etkisi artmaktadır. İkinci dönemde Gini katsayısının varyansındaki toplam değişimin yaklaşık %67,2'si kendisi tarafından, %32'si işsizlik (UNEMP) tarafından ve %0,68'i ise büyüme (GSYİH) tarafından açıklanmaktadır. Son dönemde yani 10 dönem sonucunda Gini katsayısındaki toplam değişimin %51,7'si kendisi tarafından, %47,25'i işsizlik tarafından ve %1.06'sı ise ekonomik büyüme tarafından açıklanmaktadır. Azerbaycan ekonomisinde ekonomik büyümeden daha çok işsizliğin Gini katsayısı üzerinde etkili olduğu elde edilen bulgular içerisinde yer almaktadır. Bu

bulgu literatürde gelişmekte olan ülkeler için yapılmış diğer çalışmalar tarafından desteklenmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, Azerbaycan'da ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasında bir ilişki vardır. Ekonomik büyüme genel olarak gelir seviyelerini artırırken, gelir dağılımındaki eşitsizlik sorununu da beraberinde getirebilir. Bu nedenle, gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmaya yönelik politika önlemleri, ekonomik büyümenin toplumun geneline yayılmasını ve daha adil bir gelir dağılımının sağlanmasını desteklemektedir. Azerbaycan'da gelir dağılımında adaleti sağlamak için aşağıdaki politika önerileri düzenlenebilmektedir.

- Eşitsizlikleri Azaltıcı Vergi Politikaları: Gelir dağılımında adaleti sağlamak için vergi politikaları kullanılabilir. Daha yüksek gelir gruplarından daha yüksek oranda vergi alınarak gelir yeniden dağıtılabilir. Bu, toplumun alt gelir gruplarının refahını artırabilir ve gelir eşitsizliklerini azaltabilir.
- Minimum Ücret Politikaları: Minimum ücret politikaları, düşük gelirli çalışanların yaşam standartlarını iyileştirebilir. Adaletsiz ücret farklılıklarını azaltmak ve işçilerin daha adil bir pay almasını sağlamak için minimum ücretler belirlenmeli ve düzenli olarak gözden geçirilmelidir.
- Eğitim ve Beceri Geliştirme: Eğitim ve beceri geliştirme programları, işsizliği azaltabilir ve gelir eşitsizliklerini düşürebilir. Hükümet, nitelikli iş gücünün yetiştirilmesini teşvik eden politikalar uygulamalı ve erişilebilir eğitim imkanları sunmalıdır.
- İstihdam Yaratıcı Politikalar: İşsizliği azaltmaya yönelik politikalar, gelir adaletini sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Hükümet, işverenleri teşvik ederek, yeni iş imkanları yaratılmasını desteklemeli ve istihdamı artırmaya odaklanmalıdır.
- Sosyal Güvenlik Ağı: Güçlü bir sosyal güvenlik ağı, gelir dağılımı adaletini sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. Yoksullukla mücadele eden sosyal yardım programları ve sosyal sigorta sistemleri, dezavantajlı grupları destekleyebilmekte ve sosyal güvence sağlayabilmektedir.

- İşgücü Piyasası Düzenlemeleri: İşgücü piyasasının adil ve rekabetçi bir şekilde işlemedi, gelir dağılımında adaleti sağlamada önemlidir. Hükümet, işçi haklarını korumak, çalışma koşullarını iyileştirmek ve istismarı önlemek için etkin düzenlemeler yapmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. (2015). Türkiye'de Gelir Dağılımı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*.
- Acar, Y. (2002). İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri. Bursa: Vipaş A.Ş.
- Ak, Z. ve Altıntaş, N. (2016). “Kuznets’in ters U eğrisi bağlamında Türkiye’de gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1986-2012”, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 93-102.
- Akalın, G. (1986). Kamu Ekonomisi. 2. bs. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*.
- Akalın, G., Özbek, R. İ., & Çiftçi, İ. (2018). Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 59-76.
- Akbaş, G., & Apar, A. (2010). Avrupa 2020 Stratejisi Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi Özet Bilgi Notu.
- Aksu, L. (2014). İktisat ekollerinin iktisadî büyüme konusundaki düşünceleri ve modellerinin analizi. *Türk Dünya Araştırmaları*, 106(208) 351-392.
- Aktan, C. ve Vural, İ. (2002). Makro- Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk.
- Alagöz, M., Erdoğan, S. ve Topallı, N. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(1): 80.
- Alkin, E. (1981). Gelir ve büyüme teorisi. İstanbul: Güryay Matbaası.
- Aslanoğlu, S. (2008). Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik çözüm önerileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (39), 199-211.
- Ateş, Ş. (1998). Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Atılgan, E., ve Köksal, M. Z. (2010). Adam Smith ve David Ricardo'nun İktisadi Büyüme Analizleri.
- Aydeniz, N., Silindir, M., & Karhan, G. (2012). Küreselleşme Olgusuna Temel Yaklaşımlar. *Batman University Journal of Life Sciences*, 1(1), 1013-1023.
- Aydın, M. (2013). Türkiye'de Vergileme ve İşsizlik. İstanbul: IJOPEC yayınları.
- Bartal, R. (2019), “Türkiye’nin 2007-2017 Dönemi Dış Borcunun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri”, *International Journal Of Economics And Political Science Academic Research*, 3(8), 25-34.
- Başoğlu, U., Nalan Ö. ve Parasız, İ. (1999). Gelir Bölüşümü Teori ve Politika, Bursa: Ekin Kitapevi, 94.
- Bayraktar, S. (2007). 1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Türk Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bedir, A. (2022). Kapsayıcı büyüme ölçümüne yönelik uluslararası kuruluşlarca geliştirilen yaklaşımlar ve bir yöntem önerisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(2), 310-335.
- Berber, M. (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bilgili, Y. (2015). Karşılaştırmalı iktisat okulları. İstanbul: 4T Yayınevi.
- Boratav, K. (1976). İktisat Tarihi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Boyes, W. and Melvin, M. (1996). Economics, Third Edition, Houghton Mifflin Company.
- Bozdağ, N. ve Bozdağ, E. G. (2013). Avrupa ülkelerinde gelir dağılımında Bozdağ nüfus etkinliği katsayısı ve endeksi. *Social Sciences*, 8(2), 67-78. 129.
- Bresciani, S., Ciampi, F., Meli, F., & Ferraris, A. (2021). Using big data for co-innovation.
- Bronfenbrenner, M. (2007). Income Distribution Theory, Adline Transaction, Publishers New Brunswick (USA) And London (UK).

- Brooks, C. (2008), *Introductory Econometrics for Finance*, Cambridge University Press, New York.
- Büyükakın, T. (2008). Philips eğrisi: yarım yüzyıldır bitmeyen tartışma. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (39), 133-159.
- Case, A. (2005). *Broken Down by Work and Sex: How Our Health Declines. Analyses in the Economics of Aging*.
- Chen, Been, L. (2003). “An inverted-U relationship between inequality and long-run growth”, *Economics Letters*, 78(2), 205-212.
- Case, E. Karl, Fair, C. Ray ve Oster, M. Sharon (2012). *Principles of Economics*. Tenth
- Clarke, G. R. (1995). More evidence on income distribution and growth. *Journal of development Economics*, 47(2), 403-427.
- Çetin, G. (2017). Ekonomik büyüme ve kalkınma için etik [Kalkınma etiği ve kapsayıcı büyüme kitabının değerlendirmesi, F. Seker].
- Çiftçi, C., ve Aykaç, G. (2011). İçsel Büyüme Modelleri ve Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Konumları. *Sosyoekonomi*, 159-180.
- Dinler, Z. (2003). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- DPT, (1994). Gelir dağılımı ve politikaları özel ihtisas komisyonu raporu. DPT Yayın No:2370, Ankara.
- DPT, (2001), “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara: VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT, (2007). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT:2742, ÖİK:691, Ankara.
- Dunhaupt, P. (2013). “The Effect of Financialization on Labor’s Share of Income”, Institute for International Political Economy Berlin, Working Paper, No. 17/2013. 115.
- Eğilmez, M. (2004). Radikal gazetesi, Ekonomi Sayfası.
- Eğilmez, M. (2019). *Ekonominin Temelleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 71-96.
- Enders, W. (1995), *Applied Econometric Time Series*, John Wiley&Sons, Inc., New York.
- Erdoğan, G. (2002). Türkiye’de ve dünyada yoksulluk ölçümleri üzerine değerlendirmeler. C. C. Aktan (Ed). *Yoksullukla mücadele stratejileri* (ss. 363-434). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Eren, M. V. ve Çütcü, İ., (2018). Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, 48- 61.
- Erkişi, K., & Ceyhan, T. (2020). İktisadi büyüme ve gelir dağılımı adaleti ilişkisi: Bir panel veri analizi. *Sosyoekonomi*, 28(43), 195-212.
- Ersungur, Ş. M., Takım, A., Dikmen, A. T., & Aksu, L. E. (2020). Türkiye’de ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 227-240.
- Ertek, T. (2000), *Ekonometriye Giriş*. Beta Yayıncılık. Vol. 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Esen, E. (2015). *Post Keynesyen İstihdam Analizi ve Türkiye Uygulaması* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).
- Friedman, M. (1988). *Kapitalizm ve özgürlük*. Çev. Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Galor, O. & O. Moav (2004), “From Physical to Human Capital Accumulation: Inequality and the Process of Development”, *Review of Economic Studies*, (71), 1001-1026.
- Gövdere, B. ve Türkoğlu M. (2016). Malthus’un Nüfus Teorisine şarkılı itiraz: Dickens yaklaşımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 427-439.

- Granger, C. W. (1988). Some recent development in a concept of causality. *Journal of econometrics*, 39(1-2), 199-211.
- Güven, A., Dalgıç, B. ve Tansel, A. (2016). Gelir hareketliliği eşitsizlikleri azaltabilir mi? Türkiye örneği. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (43), 549-571.
- H. Kapucu., M. Aydın., İ. Şiriner., F. Morady., & Ü. Çetin (Ed.), Politik İktisat ve Adam Smith içinde (s. 367-382) İstanbul: Yön yayınları.
- Hetzel, R. L. (2012). Milton Friedman'ın iktisat bilimine katkıları. Çev. Ünsal Çetin. *Liberal Düşünce Dergisi*, (65), 29-56.
- Hiç, M. (1994). Büyüme ve Gelişme Ekonomisi. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Huang, H-C R. (2004). A flexible nonlinear inference to the Kuznets hypothesis. *Economics Letters*, 289-296.
- Hussen, A. M. (2004). Principles of environmental economics. Psychology Press.
- Hüseyini, İ. (2012). Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizi Türkiye Örneği: 1980- 2010, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- İlbeyli, M. M. (2020). Türkiye'de İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Sektörler İtibariyle Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kar, M., & Taban, S. (2005). İktisadi Gelişmenin Temel Dinamikleri ve Kaynakları, İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Karakayalı, H. (2002). Makro ekonomi. Emek Matbaası, Manisa.
- Karl E., Ray, C. ve Sharon, M. O. (2011) Ekonominin İlkeleri. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Karluk, R. (1997). Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim. 5. bs. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Kazgan, G. (2000). İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2006). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kırer, H. (2011). Türkiye ve Almanya'nın kişisel gelir dağılımına ekonofizik yaklaşım.
- Köprücü, Y., & Sarıtaş, T. (2017). Türkiye’de eğitim ve ekonomik Büyüme: eşbütünleşme yaklaşımı. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 77-89.
- Kubar, Y. (2011). Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994–2007) Analizi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (2). 227-246.
- Kurban, A. (2010). Azerbaycan’da Gelir Dağılımı, Lalezar Kitabevi, (1.Baskı), İstanbul.
- Kurt, S. ve Berber, M. (2008). Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 22(2): 58.
- Kurtipek, R. (2011). Türkiye’de gelir grupları arası gelir oluşum ilişkilerinin miyazawa yöntemiyle incelenmesi (Uzmanlık tezi). T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: 2830.
- Kuştepelı, Y. ve Halaç, H. (2004). “Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(4), 143-160.
- Kuyubaşı, U. (2009). Beşerî Sermayeye Dayalı Ekonomik Büyüme Modelleri ve Gemmell’in Beşerî Sermaye Modeline Yönelik Bir Uygulama (Yüksek Lisans Tezi).
- Kuznets, S. (1955), “Economic Growth and Income Inequality”. *American Economic Review*. 45 s. 1-28.
- Küçükaksoy, İ. ve Ercan, E.(2015). Keynesyen görüş ile monetarist görüşün yöntem farklılıkları üzerine bir inceleme: 1929 krizi örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (45), 57-72.
- Langroodi, F. E. (2021). Schumpeter’s Theory of Economic Development: a study of the creative destruction and entrepreneurship effects on the economic growth. *Journal of Insurance and Financial Management*, 4(3).

- Martin, C. (1992). Education and Economic Development: The First Generation, in Blaug, Mark (Ed), The Economic Value of Education: Studies in The Economics of Education, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge.
- Marx, K. (1976). Capital: A Critique of Political Economy. London: Penguin Books.
- Marx, K., (1999). Artı Değer Teorileri Cilt 2. (Çev. Y. Fincancı) Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1863).
- Mercan, M., Azer, Ö A. (2013). The Relationship Between Economic Growth and Income Distribution in Turkey and The Turkish Republics of Central Asia and Caucasia: Dynamic Panel Data Analysis with Structural Breaks. *Eurasian Economic Review*, 165-182.
- Miller, R. (1991) Economics Today. Seventh Edition, Harper Collins Publishers Inc.
- Moody, A.H. (2006). Masculinity Beyond the Metropolis. London: Tottenham Court Road.
- Murphy, K. & A. Shleifer & R. Vishny (1989), "Income Distribution, Market Size, and Industrialization", *Quarterly Journal of Economics*, 104(3), 537-564.
- Nişancı, M., Karabıyık, İ. ve Uçar, M. (2011) Üst Orta Gelir Grubu Ülkelerinde Dış Ticaret ve İktisadi Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 12(1): 305.
- OECD. (2004). Understanding Economic Growth: Macro Level, Industry Level, Firm Level. New York: Palgrave Macmillan.
- Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2008). Para politikası. Ankara: Yazıt Yayın-Dağıtım Yayınevi.
- Özata, E., & Esen, E. (2010). Reel ücretler ile istihdam arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi.
- Özbilen, S. (1999). Maliye Politikası, Ezgi Kitapevi.
- Özdemir, S., Ersöz, H., Sarıoğlu, H. (2006). Küçük Girişimciliğin Artan Önemi ve Kobi'lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 53: 73.

- Özgüven, A. (2005), İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Öztürk, N. (2009). İktisatta bölüşüm (kuram – politika), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Öztürk, N. (2010), “Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü”, Çalışma ve Toplum, 2010(1), 59-90.
- Panahi, H. (2010). Size of A Country, Openness and The Economic Growth. World Academy of Science, *Engineering and Technology*. 66: 702-703.
- Parasız, İ. (1991). Monetarizm ve friedmancı düşüncenin temelleri. *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, (25), 46-50.
- Pehlivan, M. S. (2009). Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği. Ankara: Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi.
- Petrakos, G., Arvanitidis, P., & Pavleas, S. (2007). Determinants of economic growth: the experts' view. In 2nd Workshop of DYNREG in Athens (Vol. 2, No. 1, pp. 9-10).
- Pistone, M. (2009). Economic Growth. University of Wisconsin Madison. 21: 1.processes: Mapping the field of data-driven innovation, proposing theoretical developments, and providing a research agenda. *International Journal of Information Management*, 60, 102347.
- Ricardo, D. (1997). Ekonomi politiğin ve vergilendirmenin ilkeleri. Çev. Tayfun Ertan. İstanbul: Belge Yayınları.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 1002-1037.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 71-102.
- Rowley, C. (2002). Özgürlük ve devlet. Çev. İbrahim Dalmış. Ankara: Liberte Yayınları.

- Rubin, A. ve Segal, D. (2015). “The effects of economic growth on income inequality in the US”, *Journal of Macroeconomics*, 45, 258-273.
- Savaş, V. (1986). Kalkınma Ekonomisi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2006). İktisat Biliminin Temelleri. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shin, I. (2012). Income inequality and economic growth. *Economic Modelling*, 2049-2057.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Smith, A. (1948). Milletlerin Zenginliği. (H. Derin, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sönmez, M. (1990) Türkiye’de Gelir Eşitsizliği, 1. Basım, İstanbul: İletişim yayınları.
- Şahbaz, A. (2009). Gelişmekte Olan Ülkelerde Kur Değişimlerinin Toplam Çıktı Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adana.
- Şahin, G. (2008). Enflasyon-Büyüme İlişkisi, Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Semineri, TCMB.
- Şen, M. (2018). Cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye kapsamında değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (41), 295-324.
- Şengür, M. (2020). Gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: Geçiş ekonomileri üzerine panel veri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 331-346.
- Taban, Sami (2016). İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller. 4. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Takim, A., (2010). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Topkaya, Ö. (2017). Küresel gelir dağılımı. Ç. Özdemir ve E. İslamoğlu (Ed). Gelir dağılımı ve yoksulluk (111-124). Ankara: Seçkin Yayınları.

- Topuz, S. G. ve Dağdemir, Ö. (2016). Ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisi: Kuznets ters-u hipotezinin geçerliliği. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(3), 115-130.
- Tosun, B. (2016). Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Turan K, F. (2017), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması (1990-2015)”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 7(2), 17-24.
- Turhan, S. (1984). Stagflasyon ve maliye politikası. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 43(1-4), 433-455.
- TÜİK, (2008), Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türk, İ. (1997). Maliye Politikası: Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Türkiye Ekonomi Kurumu [TEK]. (2003). Büyüme Stratejileri. Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Tartışma Metni (No 2003/5). Ankara: (<http://www.tek.org.tr>).
- Türlüoğlu, E. (2019). Türkiye’deki ekonomik büyüme dinamikleri: ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisi nedensellik analizi (Master's thesis, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ulusoy, A. (2004). Maliye politikası. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Ulusoy, A. (2006). Maliye Politikası, Üçyol Kitabevi, 4. Baskı, Trabzon.
- Ulutürk, S. ve Ersezer, D. (2005). Gelir, gelir dağılımı yaklaşımları ve devletin rolü. İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, (47), 80-105.

- Uyan, B. (2019), “Ekonomik Büyüme Kuramlarının Bölgesel Ekonomik Gelişme Açısından İncelenmesi ve Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Gelişme”, *İktisadi Yenilik Dergisi*, 6(2), 129-142.
- Uyanık, Y. (2017), “Gelir Dağılımı Teorileri”, M. Çağlar Özdemir ve Emel İslamoğlu (Ed.), *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uysal, Y. (2007). Gelir dağılımı arasındaki ilişkiler perspektifinde Türkiye’de gelir dağılımının düzenlenmesine yönelik öneriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 248-292.
- Uzunhasanoğlu, Z. (2007). Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, Ankara.
- Ümit, A. Ö. (2016). Türkiye’de Ticari Açıklık, Finansal Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Sinir Testi Yaklaşımı. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 255-272.
- Üzümcü, A. (2015). “İktisadi Büyüme”. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Valdes, B. (1999). *Economic Growth: Theory, Empirics and Policy*. Spain: Edwarg Elgar.
- Yardımcı, P. (2006). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*. Sayı 10: 96-115.
- Yazıcı, U. H., (2018). Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Ö.G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. 2: 65-66.
- Yumuşak, G. ve Bilen, M. (2000). “Gelir dağılımı-Beşerî Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

Yumuşak, İ. G., & Bilen, M. (2012). Türkiye, Makedonya ve Arnavutluk'un Beşerî Kalkınma Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51- 64.

Yücel, D. (2011), Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Zaim, S. (1997). Çalışma Ekonomisi, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 10. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

<https://library.harvard.edu/services-tools/database-search>

<https://www.stat.gov.az/>